

Латиф Махмудов

**ШҶХ
ДАРЁНИНГ
СИРИ**

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий комитети
„ЁШ ГВАРДИЯ“ нашриёти
Тошкент — 1966

Ўз
М 37

Болалар, сиз Латиф Маҳмудовнинг ҳикояларини кўп ўқигансиз. Автор ҳикояларида ўқишларингиз, ўртоқларингиз билан дўстлигингиз ҳақида ёзади.

Қўлингиздаги китобчада ҳам автор ёш дўстларига содиқ бўлиб қолган. Тўпلامда болаларнинг меҳнатга муҳаббати, катталарни ҳурмат қилишларини зўр маҳорат билан тасвирлайди.

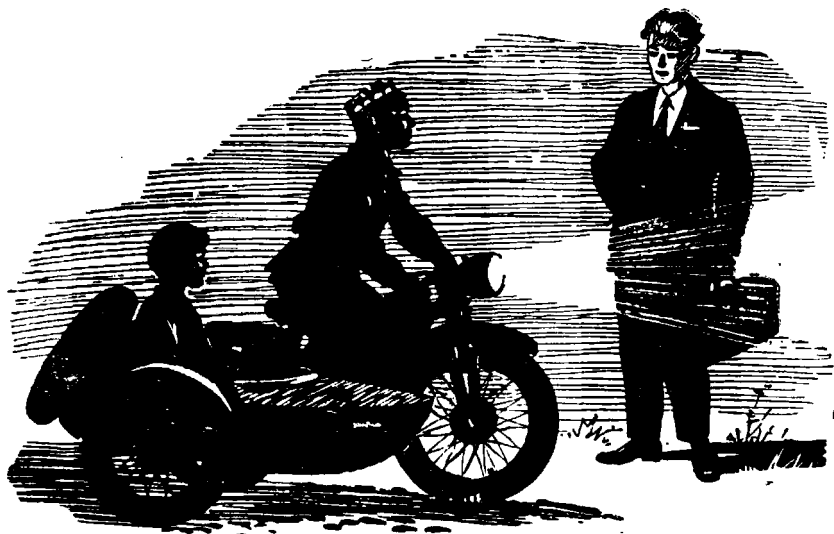
Маҳмудов Латиф.

Ш ў х Д а р ё н и н г с и р и . Т . , «Ёш гвардия»,
1965. 72 бет. Тиражи 30000.

Махмудов Л. Т а й н а б у р н о й Р е к и .

7-6-3

Ўз 2

ЙЎЛДА

Кечки пайт чўлга борадиган машинна тополмай бошим қотиб турган эди, бир йўловчи: «Вақтни бой бермай, пастроққа, Ём қишлоғининг йўлига бориб туринг. Утса ўша ердан ўтади, бу ерда машина бўлиши гумон», деб қолди. Яхшиям гапига кириб айтган жойига борган эканман, кўп ўтмай мотор овози эшитилди. Бир оздан кейин узоқда, ясси тепалик бағрида люлкали мотоцикл кўринди. Қувонганимдан иккала қўлимни кўтардим.

— Чўлгами, биродар?

— Ҳа.

— Барака топинг, ола кетмайсизми?

Мотоциклчи, энги тирсагигача шимарилган, совун кўпигидек оппоқ сочли киши ҳа, ё йўқ демай, қошларини чимириб ёнига қаради: шошганимданми, ё бошидаги похол қалпоғининг катталигиданми пайқамабман. Энди кўрдим. Люлкада муштдай бўлиб бир бола ўтирган экан.

— Хўш, боя нима деган эдим, йигитча?— деди мотоциклчи болага,— бу ёғи қандоқ бўлди энди?

Бола киприк қоқмай бурнини бир тортиб: «Ана, орқа бўш-ку»,— деди ва ер остидан менга қаради. Ҳеч нарсага тушу-нолмайд турган эдим, мотоциклчи:

— Қани, орқага мингашинг,— деб қолди.

Орқага мингашиним биланоқ мотоцикл сапчиб юриб кетди. Бола омонат ўтирган экан, қалқиб кетиб, қўлидаги бир нарсани тушириб юборди-да, жон ҳолатда:

— Тўхтанг, амаки!— деб қичқирди.

— Яна нима бўлди?— деди киши жаҳл билан мотоцикл-ни тўхтатиб.

— Тушиб кетди!— деди бола йиғламсираб, — шунақа ҳайдайсизми.

— Нима тушиб кетди?!

— Нима бўларди, мих.

Бола оёғининг остини тимирскилай бошлади. Киши бир нима деб тўнғиллаб қўйди-ю, бироқ қаттиқ гапирмади, ёни-дан папирос олиб тутатди.

— Топдингми?— деди ниҳоят сабри чидамай.

— Топдим!— деди бола қувониб бошини кўтараркан,— юргизаверинг.

— Бола-бола-да. Бўлмаса битта михни деб мотоциклни тўхтатиб ўтирадим.— Мотоциклчи болага қараб турди-да, бошини чайқаб: «эсимни емасам, сени мотоциклга оларми-дим» деб қўйди.

Мотоцикл бу гал оҳиста жилиб, йўлга тушди.

Лахча чўғ бўлиб, чўл этагига илиниб турган қуёш боти-ши билан бирдан қоронғи тушиб қолди. Этни жулжитадиган шабада турди. Костюмнинг тугмасини қадаб олдим. Олис-олисларда, чўл этакларидagi чироқлар милтирай бошлади. Киши борган сари мотоциклнинг тезлигини оширар, жуда шошаётганга ўхшарди. Бола эса, алланимани бағрига маҳ-кам босганча чироқларга тикилиб борарди. Шу тахлит би-рор соат юрганимиздан кейин бола мотоциклчига нимадир деди. Эшитолмадим. Мотоциклчи ҳам эшитмадим, ё жаҳл-дан тушмаган эканми, индамади. Фақат анчадан кейин ун-га совуққина бир қараб қўйган эди, боланинг дами ичига тушиб қалпоғининг тагига кириб кетди. Ҳозир мотоциклдан тушириб юборади, деб ўйлаган бўлса керак. Буни кўриб болага раҳмим келди. Унга далда бермоқчи бўлиб қалпоғи-ни тортиб қўйдим. У секин бошини кўтариб:

— Нима дейсиз?— деди.

- Қаерга кетяпсан?
- Бобомнинг олдига.
- Қўлингдаги нима?

Бола кишига қараб қўйди-да, индамади.

— Қаламча, гулники!— деди киши энсаси қотиб,— э, тавба, бола бўлмаса, шундан шу ёққа қаламча кўтариб юрармиди.

Бу боладан кўра менга таъсир қилди. Тавба, кап-катта одам шу гапни гапириб ўтирса-я!

— Бобосига бўлса керак-да!— дедим юмшоқроқ қилиб,— яхши қипти. Бобоси хурсанд бўлади.

Бола миннатдорчилик билан менга қараб қўйди. Мотоциклчига гапим ёқмади шекилли, чурқ этмади-ю, ҳар қалай боланинг ёнини олганимга норози бўлгандай:

— Тавба!— деб қўйди.

Бола негадир хўрсинди.

Яна ҳаммамиз жим бўлиб қолдик.

— Бобонг нима иш қилади?— дедим болани нохуш фикрдан чалғитиб.

— Янги совхозда. Темирчи,— деди бола ва бобосини кўз олдига келтирди шекилли, юзи ёришиб кетиб, кишидан сўради:

— Амаки, сиз ҳам танисангиз керак-а?

— Қаердан танийман?— деди киши жеркиб,— ҳадеб гапга тутавермай тек ўтир. Эрталабдан бери қонимга ташна қилиб юбординг-ку!

Бола ўпкалаб:

— Почтачи ҳаммани таниши керак,— деди.

Бу пайтда мотоцикл канал ёқасидаги текис йўлга тушиб олди.

— Амаки.

— Ҳа, яна нима.

— Ана сув.

— Сув бўлса нима қилай?!

— Ташнаман дедингиз-ку,— деди бола куйиниб,— ичиб олинг, каналнинг суви ширин бўлади.

Почталъон ўзини тутолмай бирдан қаҳ-қаҳлаб кулиб юборди. Бола нима гаплигига тушунолмагандек яна қалпогининг тагига кириб кетди. Мен қўпол, тунд одамнинг бу қадар юракдан кула олишини хаёлимга ҳам келтирмаган эдим.

— Оббо тирмизаг-э,— деди почтальон ўзини аранг кулгидан тийиб,— сендан хафа бўлиб ўтирган мен ҳам боламан,— у менга бир қараб қўйди,— ўзи бугун ғалати кун бўлди. Бунақаси бўлган эмас. Совхоздагиларнинг кўпчилиги қишлоқдан. Кун ора келиб турмасам бўлмайди. Йиғилган хат-патларни олиб кетай, деб эрта билан келган одам, мана энди қайтпман. Қишлоққа киришим билан манави дардисар,— у мотоциклни шапатилаб қўйди,— бузилса қолса. Бир механик болага ялиниб-ёлбориб тузаттирдим. Энди қишлоқдан чиқаётсам бир аёл: «Ўғлимни янги совхозга ташлаб ўтсангиз, бобосини соғинганмиш», деб ялиниб қолди. Болаиғизни йўловчи машинага солиб юборарсиз, ҳали йўлда иши зарур одам учраб қолади, десам ҳам қани энди манави ийгитчага гап уқдириб бўлса. Люлкага чиқиб ўтириб олибди. Туш десам: «жўрттага баҳона қиляпсиз, ҳеч ким учрамайди», дейди. Бу ҳам майли-я. Яна дам ўтмай тўхтатади. Ҳа, нима гап, десам, анави ерда миҳ ётибди, анави ерда темир ётибди, ўшани оливолай, деб роса йўлдан қўйди.

— Ҳаммаси керак бўлади-да,— деди бола қовоғини солиб,— нима, ерда ётгани яхшими?

— Э, бола бўлмасанг, битта занглаган миҳ билан кўприк қуриб бўладими? Ўзим шошиб турибман. Бир ёқда хат эгалари кутяпти. Иккинчи ёқда,— почтальон болага ишора қилиб қўйди,— мана шунақа бир тирмизак ўғлим бор. Бугун— туғилган кун эди.

Почтальоннинг гапи оғзида қолди. Бирдан мотоцикл патиллаб ўн-ўн беш қадам силжиб борди-ю, мотори тўхтаб қолди. Бола ҳам, мен ҳам бир-биримизга қараб қолдик. Почтальон бўшашиб пастга тушди. Қўлини белига тираганича анчагача мотоциклга хомуш қараб турди, кейин моторни юргизмоқчи бўлган эди, ишламади. Ҳафсаласи пир бўлиб: «эрталабдан бери ишим юришмаяпти», деб йўл ёқасидаги харсанг тошга ўтирди. Унинг кўзлари олисдаги чирроқларда эди. У хат эгаларини ўйлаяптими, ё тиқ этса эшикка қараб ўтирган ўғлиними, билиб бўлмасди. Биз-ку сағал юрсак катта йўлга чиқиб оламиз-а! У ёғи осон, бирон ўткинчи машинага тушиб жўнаймиз-қўямиз. Бироқ почтальоннинг ҳоли нима кечади. Мотоциклни судраб узоққа боролмайди. Бу ерлардан машина ўтиши гумон.

— Амаки, гугурт чақиб юборинг,— деди бола мотоциклнинг олдига чўккалаб.

Мен нима қилмоқчи бу бола, деб ҳайрон бўлиб, ёнимдан гугурт олдим.

— Амаки, бу ёққа қаранг,— деб чақирди почтальонни бола,— ёғ ўтадиган найчага тош кириб қолган экан.

Почтальон индамай ўрнидан туриб, боланинг олдига келди. Ишонқирамай энгашди-да, найчани пуфлаб кўрган эди, ҳаво ўтмади.

— Хайрият,— деди жонланиб,— мен моторга бир бало бўлиптими, деб қўрқиб кетибман. Бу савилни яқинда ўрганганман. Бир ери бузилса нима қилишни билмай бошим қолади.

У чўп билан найчани тозаламоқчи эди, бўлмади. Чўп найча ичида синиб қолаверди. Кейин бирдан алланарсани эслаб, болага:

— Қани бояги!— деди.

— Нима бояги?

— Мих-да, нима бўларди.

Бола шоша-пиша чўнтагидан михни олиб почтальонга узатди.

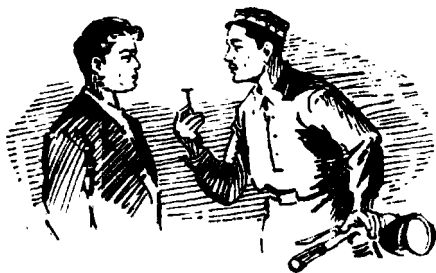
Кўп ўтмай яна йўлга тушдик. Бола янги совхоз идораси олдида мотоциклдан тушиб, биз билан хайрлашди ва зинғиллаганча идоранинг орқасига ўтиб кетди. Почтальон унинг кетидан шошиб пастга тушди. У ҳам идоранинг орқасига ўтиб кетди. Лекин кўп ўтмай қайтиб келди.

— Михи менда қолибди,— деди ачиниб.

Мен орқа ўриндиқдан тушиб люлкага ўтириб олдим. Жўнадик.

Бенхтиёр почтальоннинг бояги гапини эсладим. «Битта занглаган мих билан кўприк қуриб бўлармиди?!» Вақти келса кўприк ҳам қуриб бўларкан. Бунга почтальоннинг ўзи ҳам тан бергандир.

Ҳозир унинг кўзлари олисларда, қоронғи зулматни тешиб, йўл кўрсатиб турган чироқларда эди.

КОПТОК

Богнинг этагида эски тўнка бор. Шунинг устида офтобда исиниб ўтирган эдим, девордан Турди мўралади. — Мурод, юр, тўп ўйнаймиз. — Турди деворга миниб олиб ялина бошлади. — Ке, хўп дея қол. Оббо, мунча энди ялентирмасанг.

Турдининг ғалати одати бор: бир ялинишга тушдими, бўлди, елимдай ёпишади-олади. Уйга кирсанг уйга киради, кўчага чиқсанг кўчага чиқади, хуллас, хўп демагунингча кетингга эргашиб юраверади.

Ноилж ўрнимдан турувдим, Турди:

— Сен кўчага чиқавер, мен коптокни олиб чиқаман. — деди ва сакраб пастга тушиб кетди.

Қўшнимизнинг мен тенги Мунира деган қизи бор, у ойм билан кўчада гаплашиб турган экан. Ойимнинг ичкарига киришини кутдим. Қарасам, уларнинг гапи ҳали-бери одо бўладиган эмас. Бидинтирмай, секин чиқиб кетишнинг ҳеч

иложи йўқ. Бошим қотиб турган эди, ойимнинг хўрсинганини эшитиб, эшикка яқин бордим.

— Қизим тушмагур-эй,— деди ойим Мунирани койиб,— касал одамнинг кўнгли нозик бўлади. Ойинг мошкичири егиси келган экан, шуни менга айта қолсанг бўлмасмиди? Ҳеч уятчанглигинг қолмади-қолмади-да.

Мунира бир нима деди. Эшитолмадим. Ойим Мунира билан бошлашиб ошхонага ўтиб кетдилар. Мен лип этиб кўчага чиқдим. Турди тўпни қўлтиқлаб, кўчада пойлаб турган экан. Мунира қўлида бир нарсани ушлаганча физиллаб ёнимиздан ўтиб кетди.

Қарасам, кўчада иккаламиздан бошқа биронта бола йўқ. Дарбозабонсиз ўйин ўйинми, ҳафсалам пир бўлиб Турдига қараган эдим, Турди қўлимга тўпни тутқазди. Ўзи кўчанинг бошига бориб, уч-тўртта чурвақа болаларни бошлаб келди-да, дарбозабон қилиб қўйди. Бироқ у биринчи тўп тепишда-ёқ ишнинг пачавасини чиқарди. Тўп дарбозабонлардан бирига тегиб кетиб думалатиб юборди. Дарбозабон бошини ушлаганча «вой-вой»лаб уйига кириб кетди. Қолганлари тум-тарақай қочишди.

Кейин иккаламиз ариқнинг икки четига ўтириб, бир-биримизга копток отиб ўйнадик.

— Ке, Мунирани чақирамиз,— дедим.

Турди қўл силкиди.

— Қизиқсан-а, қиз бола билан тўп ўйнаб бўлармишми?

— Волейбол секциясига қатнаб юради-кү.

— Қатнаса нима бўпти?— деб Турди гапимни бўлди,— қатнашса қатнашаверади-да. Ҳар ким ўз ҳунарини қилиши керак. Қиз бола ош пиширади, ўғил бола тўп тепади, билдингми?

Ким тўпни баландга чиқаришга ўйнадик. Коптокни бир гал Турди, бир гал мен тепдим. Турди тепганда мен, мен тепганда Турди илиб олди. Терлаб-пишиб роса ўйнадик. Бир маҳал Турди коптокни чапақайлаб тегиб юборган эди, копток девордан ошиб, тўппа-тўғри Мунираларнинг ҳовлисига шушиб кетди.

Турди Мунираларнинг эшигини очди-ю, ҳайрон бўлиб остонада туриб қолди. Кейин худди биров маймун ўйнатаётгандек, ҳиринг-ҳиринг кула бошлади. Нима гап экан деб олдига бордим. Қия очиқ эшикдан ичкарига мўраласам, Мунира орқасини ўгириб ўчоқнинг олдида турибди.

Нега Турдининг кулгиси қистади, ҳайронман.

— Яхшилаб қарасанг-чи!— деди Турди биқинимга туртиб.— Копток тўппа-тўғри қозонга тушибди.

Энди мен ҳам Турдига қўшилиб кулдим. Ёшланиб кетган кўзларимизни арта-арта яна ичкарига қарасак, Мунира бошини қуйи солганича ҳамон ўша жойида қимир этмай турибди.

— Ҳайрон бўляпти,— деди пичирлаб Турди.

Мунира энгашиб коптокни олди. Бирпас коптокка хомуш қараб турди-да, жаҳл билан бизнинг ҳовлимизга улоқтириб юборди. Қозондаги нарсани челақка ағдариб, уйга кириб кетди. Назаримда Мунира ўқсиб йиғлаётгандай бўлди. Орадан қанча вақт ўтганини билмайман, бир маҳал қарасам, кўзлари қип-қизариб Мунира уйдан чиқди. Чиқди-ю, эшикка қараб кела бошлади. Турди орқасига қарамай қочиб қолди. Мен ҳам унинг кетидан югурдим.

— Қойил бўлди-а!— деди Турди эшикни ёпаётиб,— сени ҳам кўрмадим, Мурод?

— Йўқ.

— Қойил! Мана, кўрасан, кечаси билан битта ухламай ўйлаб чиқади-ю, барибир тополмайди.

— Э, қизиқмисан?— деди Турди, билиб қолган бўлса-чи, деб шубҳаланаётганимни кўриб,— хотиржам бўл. Иккала-миз етти ухлаб ҳам тушига кирмаймиз.

— Сезди,— дедим,— ҳа деявер. Сизгани аниқ.

— Бекор айтибсан!

— Бўлмаса нега коптокни бизникига улоқтирди, хўш?

— Эси борми уни!— деди Турди қўлини силтаб.— Дуч келган томонга отаверади-да. Ке, шунга ҳам ташвишми, нима бўпти, копток тушиб бошини ёрибдими? Боя қозоннинг тепасида туриши эсимга гушса, кулгидан ўзимни тутолмайман.

Унга нима, Мунира мандан кўрди, бу аниқ. Турдидан шубҳаланганда коптокни уникига улоқтирган бўларди. Шунинг учун Турди пинагини бузмаяпти-да. Бўлмаса гап сотиш юрагига сигармиди?

Энсам қотди.

— Қўлингга копток тушса бўлди. Кўрга ўхшаб у ёқ-бу ёққа қарамай тепаверасан. Нима қилиб қўйдинг, қара. Ойини касалхонада, қозондаги мошкичири ўшанга эди.

— Жўрттага қипманми?— деди Турди пўнғиллаб.— Уйинга қизиқиб кетганимдан ўнг оёғим деб, чап оёғим билан те-

пиб юборибман. Нима, ойниси касалхонада бўлса, касалхонада овқат бермайдими?!

— Нега бермас экан?!

— Бўпти-да!

— Гап овқатда эмас,— дедим жаҳлим чиқиб,— касал одам ғалати бўларкан. Қишда касал бўлганимда шунақа ҳам гилос егим келганки, ҳатто оймнинг зираги ҳам кўзимга гилос бўлиб кўринаверган.

— Менга қара,— деди Турди,— бўлар иш бўлди. Бекорга ўйлайвергандан нима фойда?

— Албатта, сенга нима?— Муниранинг қизариб кетган кўзларини эслаб, юрагим орқамга тортиб кетди.— Балки ойниси қизим овқат олиб келар, деб эшикка қараб ўтиргандир.

Турди оёғининг тагида ўрмалаб юрган чумолиларга қараганча жим бўлиб қолди. Анчадан кейин:

— Мурод, ке, қўй,— деди секингина.— Бир коса мошкичири бўлса ё сен, ё мен оймга айтсак, бас, пиширади-беради. Олиб чиқиб берамиз, вассалом.

Бу таклиф менга ҳам маъқул тушди.

— Қелишдикми? Бўпти!— деди Турди ўрнидан туриб.— Бор, коптокни олиб чиқ. Бир ўйнайлик, жуда диққинафас бўлиб кетдим.

Коптокни олиб чиқдим. Бу гал ҳафсаласизлик билан бирикки тўп тепган бўлдик. Шу пайт Турдининг ойниси чақариб қолди. Мен ҳам уйга кириб кетдим. Узимни чалғитиш учун у-буга уриниб кўрдим. Йўқ. Юрагимнинг ғашлиги кетмади.

Ошхонага кирдим. Ойим қозонга гуруч солаётган эканлар.

— Ойи, нима овқат?

— Ош қиляпман, болам.

— Ҳар куни ош экан-да.

— Ҳа?!

— Мошкичири қила қолсангиз бўлмасмиди?

Ойим койиб берди.

— Сенга нима бўлди, нима қилиб берай, деб ўн марта сўрадим-а! Шунини эртарақ айтақолсанг бўлмасмиди?!

Ҳафсалам пир бўлиб, ошхонадан чиқдим. Майли, Турдининг ўзи тўғрилайди. У менга ўхшаган эмас. Бир ялинса борми, ойнисини кўндириши турган гап.

Яна боғнинг этагидаги тўнкада кўм-кўк осмонда арғимчоқ солиб ўтаётган турналарни томоша қилиб ўтирдим. Кўп ўтмай эски шиппагини судраб Турди чиқди.

— Бўлмади,— деди ёнимга ўтириб,— ойим манти тугиб қўйган эканлар.

«Қўлингдан келмаса, керилиб нима қилардинг», демоқчи эдим, шусиз ҳам Турдининг хафа бўлиб чиққанини кўриб, индамадим. Турди бурнини тортиб қўйди. Биладан. Бир нарсадан хафа бўлса доим шунақа қилади.

— Ке, бундай қиламиз,— деди Турди кўзлари чарақлаб,— хўп десанг, бас!

Турди шоша-пиша таклифни ўртага ташлади. Эшитдим-у, Турдининг калласига қойил қолиб, тўнкадан сакраб турдим.

Турди югурганча уйига чиқиб кетди. Ойим ҳовлида самоварга тараша солаётган экан. Мен ошхонага кириб, илгакдаги гўштдан кесиб олдим. Пиёз билан ёғ олиб, ошхона тоқчасидаги эски пакетга ўраб қўлтигимга қистирдим-да, ойим ровонга ўтиши билан боққа кирдим. Қўл ҳам куттирмай, Турди гуруч билан мош олиб чиқди. У:

— Кўча эшик берк. Мунира қулфлаб кетибди,— деди.

— Девордан ошиб тушамиз,— дедим дангал.— Ахир биз ўғирлик қилгани тушаётганимиз йўқ-ку.

— Тўғри айтасан!

Деворга нарвон қўйиб ҳовлига ошиб тушдик.

— Буни қара,— деб Турди югуриб бориб қозоннинг тувоғини очди,— қозонни ювиб қўйибди. Челакни қара-чи, боя овқатни ўшанга ағдарган эди. Қапчалигини кўрайлик, биз ҳам ўшанча пиширамиз.

— Ҳеч нарса йўқ!— дедим челакка қараб,— икки косача сув бор. Қизиқсан-а, овқатни челакка солиб қўярмиди, увол бўлмасин, деб мол-полга берган бўлса керак.

— Рост айтасан,— деди Турди. Кейин қаламтарошини олиб, кўзлари ачиса ҳам гинг демай пиёз тўғрай бошлади,— сен ўтин ёр!

Мен болтани олиб, ўчоқ олдида ётган каттакон ғўлани ёрдим, роса ярим соат уннаб, зўрға олов ёқдик.

Овқат касал учун пиширилаётганини назарга олиб, қозонни яна бир марта тозалаб ювмоқчи бўлдик. Шунча қидирсак ҳам қозон сочиқни тополмадик.

— Тағин қиз бола-я,— деди Турди,— уят! Битта қозон сочиқ тайёрлаб қўймагандан кейин нимаси қиз бола!

— Кел, вақтни ўтказиб ўтирмай, анови пакет билан артиб қўя қолайлик.

— Ол-а! Биларкансан?— Турди бирпас қозоннинг тепа-

сида ўйланиб турди-да, кейин шартта бошидан дўшисини олиб, менга берди,— манави билан артақол. Ташлаб юбормоқчи эдим.

Мен Турдининг мардлигига қойил қолдим.

Қозонга ёғ солдик.

— Сен қозонга қараб тур,— деди Турди ўчоққа ўтин қалаб,— ёғдан тутун чиқиши билан нарсаларни соласан.

Бир қўлимга гўшт, бир қўлимга пиёз олиб, қозоннинг тепасида турдим.

— Олдин нимани солай, пиёзними, гўштними?

— Шунини ҳам билмайсанми,— Турди кўзларини ишқалай-ишқалай бошини кўтарди,— уни солсанг ҳам бўлади, буни солсанг ҳам. Лекин хато қилмаслик учун иккаловини баб-баравар солганинг маъқул. Мурод дейман, хўп қизиқ иш бўлди-да. Овқатни пиширамиз-у, тувогини ёпиб жўнаб қоламиз. Келиб қарайдики, бир қозон овқат. Кечаси билан битта ухламай ўйлаб чиқади-ю, барибир тополмайди.

Шу пайт тўсатдан кўча эшик очилиб, бир сетка нарса кўтарган Мунира кириб келди.

Мен ҳам, қўлига бир палён ўтин ушлаб турган Турди ҳам худди сурат олдираётган одамдек қотиб қолдик.

— Ҳа, бу ерда нима қилиб юрибсанлар?!

Мунира ҳайрон бўлиб олдимизга келди-да:

— Бу нимаси?— деб сўради қозонни кўрсатиб.

— Овқат,— деди Турди бурнини тортиб,— бояги овқатининг ўрнига.

— Нима? Нима деяпсан? Қанақа овқат. Мен ҳали ҳеч нарса пиширганим йўқ. Бозорга бориб келдим, энди овқат қиламан.

— Бояги-чи?— дедим ҳайрон бўлиб.

— Нима бояги! Ҳа... Боя қозон юваётган эдим. Кўзларингга қараб ўйнасаларинг бўлмайdimи?

Мунира сеткани девордаги михга илди-да, шоша-пиша ўчоқдаги оловни торта бошлади.

— Ҳой Мурод, нега қараб турибсан? Гўштни сол, ёғ ёниб кетади.

Мен шошиб қолиб гўштни ҳам, пиёзни ҳам баб-баравар ташлаб юбордим.

Кейин иккаламиз шоша-пиша кўчага югурдик.

— Тентак! — деди Турди пешанасига шақ этиб уриб,— вақтимиз бекор кетди.

— Шу ғалва бұлмаганда роса тўп ўйнаган бўлардик,— дедим ачиниб,— ке, ҳалиги... Мунирани ҳам чақирамиз.

— Майли,— деди Турди,— қиз бола билан тўп ўйнаб бўлмайди-ку, лекин ўйинга қиз бола аралашса, одам кўзига қараб ўйнаса керак.

ОЛТИН ҚҰЛЛАР

рталаб ҳам, кечқурун ҳам шу хиёбондан ўтаман. Азим туп чинор, сада қайрағоч тағларидаги тангадек офтоб кўрмайдиган скамейкаларда бирпас дам олмай ўтиб кетолмайди киши. Биров китоб ўқийди, биров ботаётган қуёшнинг олтин иплари илашиб қолган терак учларига боқиб хаёл суради, биров ўтган-кетганга шунчаки лоқайд қараб ўтиради, хуллас, қидирган одамингизни хиёбонда кўрасиз, шунақа жой бу ер. Куз келиши билан скамейкалар бўшаб, ҳазон супуриб юрган қоровул чол-у, йўлкаларда тилла ранг барглари сачратиб қувлашмачоқ ўйнаётган болалар қолади, холос.

Кеч куз эди. Ишдан чиқиб ҳувиллаб қолган хиёбондан ўтиб қолдим. Йўлдан сал наридаги сайҳонда кичкина бола чўққайиб олган, бир қанча болалар эса овозларининг бори-

ча унинг тепасида шовқин солишади. Ажабланиб тўхтадим. Нима гап? Уришишяптими десам, йўқ, уришишаётганга ўхшашмайди. Чунки ўртадаги боланинг овози чиқмаяпти. Ҳайрон бўлиб сайҳонга бурилдим. Чумчуқдек чуғурлашиб турган болалар мени кўриб ҳар томонга тўзиб кетишди. Кичкина бола эса ўрнидан туриш у ёқда турсин, ҳатто менга қайрилиб қарамади ҳам.

— Нима қилиб ўтирибсан?— дедим энгашиб.

Бола секин бошини кўтарди. Унинг қоп-қора мунчоқдек кўзлари жиққа ёш эди. Ўпкаси тўлиб ҳадеб энтикар, пучуқ бурни, қулоқлари эса худди биров чертгандай совуқдан қипқизариб кетган. Мен ҳам индамай ёнига чўккаладим. Бола анчагача индамади. Ниҳоят, ўзига келди шекилли, кичкина кўллари бир-бирига ишқаб куф-куфлаб қўйди.

— Уришдимми?— деб сўрадим секин.

Бола бош чайқади.

— Бўлмаса нега йиғлади?

Бола гапириб берди: ўтиб кетаётса, кўчада бир туп кўчат ётган экан. Биров суғуриб ташлаганми, ё битга-ярымта аравадан тушиб қолганми, шуни бирор ерга экиб қўймоқчи бўлиб қараса, на бел бор, на кетмон. Сайҳоннинг юмшоқроқ жойини не машаққат билан қаламтарошда кавлаётган экан, ҳиёбонда қувлашмачоқ ўйнаб юрган болалардан бири кўчатни олиб қочибди, иккинчиси шохини синдириб от қилиб минибди. Кейин ҳаммаси болани ўртага олиб калака қилиб турганининг устига мен келиб қолибман. Ҳамма гап шу. Куйиб-пишиб гапираётган боланинг мунчоқдек кўзларига қараб турарканман, ғалати бир ҳис бутун вужудимни яйратиб юборди-ю, болага жуда ёрдам бергим келиб кетди. Бу чўлтоқ супурги тутадими, йўқми, мен учун ҳозир бунинг аҳамияти йўқ эди. Кўчатни экиб бўлишимиз билан бола тезгина хайрлашди-да, кичкина кўллари куф-куфлаганча чапдаги кўчага бурилиб кетди.

Буни қаранг, бўламан деса ҳеч гап эмас экан. Ен-верида дов-дарахт йўқлиги, ўша чўлтоқ супурги икки-уч йилда авж олиб, гуркираб кетди, ўтган ҳам қарайди, кетган ҳам. Бир куни сайҳонга келтирилган гишт уюмларига, сада тана-сига тироғлиқ уч-тўрт қоғоз қоп цементга кўзим тушиб юргим туздай ачишиб кетди.

— Э, аттанг,— деб юбордим ўзимни тутолмай,— шундай сада кесиладиган бўпти-да. Нима қилипсиз, уста?

— Мороженоехона, ошна,— деди қўли-қўлига тегмай ғишт тераётган уста,— хотиржам бўлинг, сада жойида қолади.

Одам қўли тегди-ю, ташландиқ бўлиб ётган сайхон ҳам гавжум бўлди-қолди. Ҳордиқ кунлари, ё ишдан эрта чиққаннимда олис бўлишига қарамай қизимни етаклаб шу ерга келадиган бўлдим. Гир айланган стол-стулчалар, ўртада эса баҳайбат зонтедек атрофга қуюқ соя ташлаб турган сада! Назаримда, шаҳарнинг ҳеч ерида бунақа гаштли жой бўлма-са керак.

— Ада, бу дарахтни ким эккан?— деб сўраб қолди бир куни қизим мороженое еб ўтириб.

Айтиб бердим.

— Оти нима эди ўша болани?

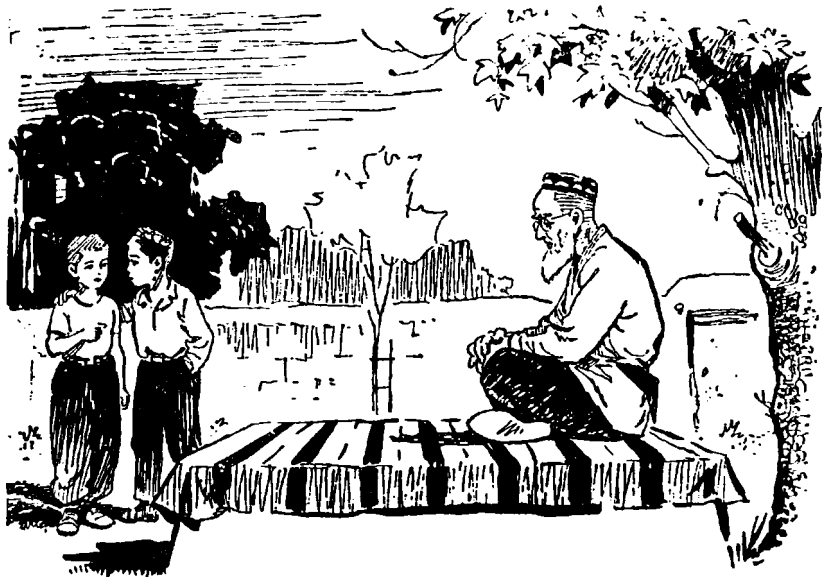
— Отими? Буни қара, қизим, ўшанда сўраш эсимга келмабди.

— Мен биламан,— деди у кўзларини ўйнатиб,— ана, ёзиб қўйибди-ку!

Садага қарадим. Кимдир дарахтнинг танасига «Ҳасан» деб ўйиб ёзибди. Жиққа ёшга тўлган мунчоқдек кўзлар, қаламтарош билан не машаққатда ер ўйган ўша миришкор, кичкина қўллар кўзимга кўриниб кетди. Йўқ, бу унинг иши эмас. Унинг қўлидан келмайди бу иш. Садага кўчат экиб лаззатини татиб кўрмаган бирор ичи қора ўз номини ўйиб кетган! Ўша куни ҳам алам қилиб, ҳам ачиниб келдим-у, шу-шу мороженое хонага бормай қўйдим. Доим ўша ёзув эсимга тушса, кўнглим ғаш бўларди.

Орадан уч-тўрт йил ўтиб кетди. Бир куни саданинг яқинидан ўтиб кетатуриб тўхтаб қолдим: пакки билан ўйилган пўстлоқ аллақачон битиб, ичи қоранинг отидан ному нишон ҳам қолмаган эди.

Ҳар куни хиёбондан ўтаман. Мороженоехона олдига келганда беихтиёр тўхтаб, саданинг мовий кўкда сирли шовиллашига қулоқ соламан. Назаримда якка туп сада ўзига ҳаёт берган ўша кичкина, олтин қўлларни улуглаб куйлаётгандай бўлади.

БИР ЧИНОРНИНГ ТАРИХИ

А

нҳор ёқасида бир туп чинор бор. Еши уч юздан ошган. Шохлари ён-атрофга тәрвақайлаб кетганидан узоқдан худди баҳайбат зонтикка ўхшайди. Тагидан қараган одамнинг дўпписи тушиб кетади, шунақа баланд. Бироқ ичи кавак. Ичида илон бор дейишади. Елғон. Ўтган йили Салим бобонинг йўқлигидан фойдаланиб, Шокир билан бирга ичига тушиб кўрганмиз, илон тугул чувалчанг ҳам йўқ. Салим бобо ким дейсизми? Қўшнимиз. Эрталабдан кечгача олдига бир чойнак чой қўйиб олиб, чинорнинг тагидаги супачада ўтиради. Қоронғи тушганда ҳам супани кўзи қиймагандек уйига зўрға кириб кетади. Тунов куни Шокир ғалати гап топиб келди. Салим бобо кечқурун чинорнинг тагида овқатланибди-ю, дарахтга суяниб ухлаб қолибди. Шокир азонда чиқиб қараса, яна ўша ерда ўтирганмиш.

— Бунда бир сир бор,— деди Шокир шубҳаланиб.— Бўлмаса чинорни пойлаб нима қилади? Хўш?

— Қизиқмисан! Нима «хўш»? Биласан-ку, ҳеч кими йўқ,

ёлғиз бўлгандан кейин зерикади-да. Супачада ўтирса, ўтган-кетганни кўриб овунади.

— Биларкансан. Дадам доим: «Бу чинорнинг тагида катта тарих ётибди», дейдилар.

— Ётса нима қилибди.

— Ҳамма гап шунда-да.

— Нимада?

— Бир нарса айтсам, ҳеч кимга гапирмайсанми?

— Йўқ.

Шокир атрофга аланглаб олиб, қулоғимга пичирлади:

— Ўша... Дадам айтган тарих супачанинг тагида!

— Нима, нима?

— Ҳа, ишонавер. Нега бўлмаса супачани суваб берайлик деганимизда қўл тегиздирмади?! Нега бўлмаса супачага ҳеч кимни йўлатмайди? Қани, айт-чи? Балки ўша тарихни тополмай қанчадан-қанча олимлар овора бўлиб юришгандир. У бўлса тагига босиб ўтирибди!

Шокир қўлини силтаб қўйди, хаёлга толди. Анчадан кейин худди ўзига-ўзи гапираётгандек:

— Менга қара, Вали... Ке, шу тарихни биргалашиб очайлик? Кўрасан. Ундан кейин имтиҳондан ҳам беш оламиз. Нега десанг тарих ўқитувчиси сўрамай баҳо қўйиб беради. Ҳамма катта олимлар ҳам ернинг тагидан бирон нарса топиб олим бўлишган. Китобдан ўқиганман. Балки биз ҳам ўшанақалардан бўлиб кетармидик-а?—деди.

— Қани энди,— деб юбордим Шокирнинг гапидан таъсирланиб.— Бироқ... қийин...

— Нега қийин бўларкан?

— Кундуз куни доим Салим бобо ўтиради. Супачанинг олдига боролмаймиз. Кечқурун сени ҳам, мени ҳам уйдан чиқаришмайди.

— Э, бу ёғини қўявер. Хўп десанг, бас. Бу ёғини ўйлаб қўйганман.

Иккиланиб қолдим. «Хўп» дей десам, негандир кўнглим чопмай турибди. «Йўқ» десам, Шокирнинг вазоҳатидан ҳақиқатан ҳам супанинг тагида кутилмаган бир нарса бордек. Ке, нима бўлса бўлар. деб розилик билдирдим. Шокир ўйлаб қўйган фикр ҳам қулай, ҳам осон экан. Чинор боғимизнинг орқасида. Деворнинг тагидан уч-уч ярим метр тешилса, худди Салим бобо ўтирган супачанинг тагидан чи-

қиш мумкин. Яхши томони шуки, буни ҳеч ким, ҳатто Салим бобонинг ўзи ҳам сезмайди.

— Борди-ю, ҳеч нарса топилмаса, яна ўзидек қилиб кўмиб қўяқоламиз, вассалом,— деди Шокир.

Шокир уйдан сопи калта бел олиб чиқди. Ишга киришдик. Икки кунга мўлжалланган ишимиз беш кунга чўзилиб кетди. Ниҳоят бешинчи куни супанинг тагига етганимизда бир нарса ўйлатиб қўйди: бел урганимиз эшитилиб қолмасмикин? Яхшиси, Салим бобонинг овқатлангани кириб кетишини кутиш керак. Шокир деворнинг тагида энгашиб турди. Устига чиқиб, кўчага мўраладим. Кўчада ҳеч ким йўқ. Фақат Салим бобо одатдагидек супачада кўзига ойнак тутиб, арабча ёзилган аллақандай китобни ўқиб ўтирибди. Ҳар варақлаганда олдидаги чойдан бир ҳўплаб қўяди. Пастга тушдим. Унинг ҳали-вери туриб кетмаслигига ишониб, чой ичиб келгани кетдик. Анчадан кейин қайтиб келиб девордан қарасак, Салим бобо йўқ. Ғорга кириб қазий бошладик. Шокир қазилган тупроқни чиқариб турди. Мен ташқарида уни шоша-пиша тита бошладим. Бироқ, битта чириган ошиқдан бошқа нарса чиқмади. Бир маҳал кўча томондан «гуп» этган товуш эшитилди. Шокир ғордан югуриб чиқди. Боши, юзкўзи тупроқ. Ранги ўчиб кетибди.

— Супа ўпирилиб кетди, зўрға қочиб қолдим,— деди у энтикиб. Мен девордан кўчага қарадим. Супа йўқ. Упирилиб турибди. Урни каттакон ўра бўлиб ётибди. Яхшики, Салим-бобо ҳали уйдан чиқмаган экан. Бир оз ўзимни тутиб олиб, пастга тушдим.

— Нима қилиб анқайиб турибсан,— деди Шокир бўғилиб.— Биров кўриб қолмасдан кўмиб қўямиз!

— Кўча-чи!

— Кўча? Э, кўчани қўявер! Супа ўзи ўпирилиб кетган деб ўйлашади.

Шоша-пиша ғорни кўма бошладик. Кўмиб бўлиб сув сеппиб шиббаладик. Урикнинг тагида ётган каттакон тўнкани думалатиб келиб устига босиб қўйдик. Шокир тўнкага чиқиб кўчага қаради. Оғзи қулоғига етиб, мени имлаб чақирди. Ёнига чиқдим. Салим бобо уйдан келаётган экан.

— Эй, ҳозир довдираб келиб, супачага ўтираман деб, ўрага туриб кетса-я,— деди Шокир ҳиринг-ҳиринг кулиб.

Юрагим шув этиб кетди. Бироқ Салим бобо ўрани чинордан ўн-ўн беш қадам наридан, анҳор бўйиданоқ кўриб

қолди. Тўхтади, ҳассасига таяниб, худди сурат олдираётган-дек қимир этмай туриб қолди. Анчадан кейин бошини кўтарган эди, кўз олди жимирашиб кетди, ойнагини олиб артмоқчи бўлганди, қўли титраб кетиб, анҳорга тушириб юборди. Енгини шимариб чўккалаб ойнагини қидира бошлади. Бироқ, чуқур эканми, қўлини тортиб олиб, ҳассасини сувга тиқиб кўрди. У ҳам етмади. Ойнак тушган ер анҳорнинг тезоқар жойи бўлганидан аллақачон оқизиб кетган эди. Салим бобо сувга телмирганча ярим соатдан кўпроқ ўтирди. Кейин секин ўрнидан турди. Чинорнинг тагига бир қараб олиб қоқила-қоқила уйига кириб кетди. Шокир ҳам, мен ҳам жуда ғалати бўлиб кетдик. Боғнинг бир четига бориб, ерга қараганимизча индамай қолдик.

Салим бобонинг сувга мўлтираб ўтиргани кўз олдимдан ўтди-ю, томоғимга бир нарса тиқилгандек бўлди. Энтикиб кетдим.

— Нима қилиб қўйдик-а, Шокир?

— Кўзойнаги тушиб кетса биров айбдорми?!

— Бечорага қийин бўлди. Мен аҳмоқ ҳам сенинг гапингга лақиллаб ўтирибман.

— Биров сени мажбур қилганмиди?!

— Ундан баттар қилдинг-ку!

— Нима қипман?

— Тағин нима қипман дейди-я! Ким бошлади шу ишни, қани айт-чи?

— Нега ўзинг кўндинг? А? Қўнмаганинда, мен ҳам... балки шу иш бўлмас эди. Ундан кўра ҳеч ким билмаганига суюн!

— Сен суюн! Нега мен суюнар эканман!

— Бўлмаса, Шокир қилди, деб бориб айт!

— Керак бўлса айтаман!

— Бор-бор, кўчага чиқиб бақир! Овозинг борича бақир, тушундингми!

Шокир тўсатдан ҳўнграб юборувди, жаҳлимдан тушдим. Ёнига ўтиб, секин елкасига қўлимни қўйдим.

— Қўй, Шокир... нима қиласан йиғлаб? Ахир, яхши иш қилмадик-да.

— Ўзим ҳам... биламан буни,— деди у енги билан кўз ёшларини артиб.— Нима, мен шунақа бўлсин дебманми?

— Менга қара... Шокир, ке, бир қараб кўрайлик.

— Нимани?

— Ойнакни-да. Зора илдиз-пилдизга илиниб қолган бўлса. Хўп суюнардиди-да, нима дейсан?

— Юр!— Шокир дик этиб ўрнидан турди. Ойнак қидриб кечгача анҳордан чиқмадик. Бироқ, топилмади. Совқотиб кетганимиздан кейин ноилож уй-уйимизга жўнадик. Уйга кириб хаёлимни чалғитиш учун «Ўн беш ёшлик капитан»ни ўқий бошладим. Бўлмади. Барибир миямга ҳеч нарса кирмади. Ҳар куни эшикдан кулиб, ҳазиллашиб келадиган дадам ҳам бугун негадир хомуш кириб келдилар-у, наридан бери овқатланиб, яна чиқиб кетдилар.

— Валижон, ўғлим, овқатингни еб тургин,— дедилар ойим.— Салим бобонг йиқилиб тушибди. Ётганмиш бечора. Даданг доктор чақиргани кетди. Шу ош совиб қолмасдан олиб бориб, кўриб чиқай.

Ойимнинг гапи ҳушимни учуриб юборган экан, кўча эшикнинг «тақ» этиб ёпилишидан чўчиб, ўзимга келдим. Ойимнинг кетидан югурдим. Бироқ кўчага чиқмасдан орқамга қайтдим.

Эрталаб Шокир чиқди. Рангини кўриб қўрқиб кетдим. Сап-сариқ. Кўзлари ич-ичига тушиб кетибди.

— Қасалмисан?

— Йўқ. Кечаси билан битта ухлаганим йўқ,— деди у,— тушимда Салим бобо, ойнагимни тўла, деб бизникига чиққанмиш.

— Салим бобо... ойнаксиз қоқилиб тушибди, эшитдингми?

— Ҳа.

— Дадам кечаси билан ўша ерда қолдилар.

— Ойим тунги навбатчиликдан ҳозир келувдилар. Эшитишлари билан қараб тургани чиқиб кетдилар.

— Ухламай-а?

— Ҳа.

— Даданг индамадиларми?

— Йўқ. Қайтага: «Сенинг шу одатингни яхши кўраман», деб мақтаб қўйдилар.

— Шокир... Шу дейман, кўзойнаксиз роса диққинафас бўлиб кетгандир-а? Биз ҳам кўриб чиқсак бўларди. Ўтган йил мен касал бўлганимда бир шода тешик кулча олиб чиққан эди.

— Мен касал бўлганимда-чи, хўрда оши қилиб берган. Бирам мазали бўлгандики... Ушанда ойим билан дадам командировкада эдилар. Агар... дурбинимнинг бир кўзи синиб

қолмаганида, ұлай агар, олиб чиқиб берардим. Деразадан кўчага қараб ётарди.

— Барибир олмас эди. Чол одамга дурбиндан ойнак яхшироқ.

— Рост. Ойнак яхшироқ,— деб гапимга қўшилди Шокир.— Хўп десанг, қуён оламиз деб йиғиб юрган нулимизга ойнак олиб, баҳона қилиб кўриб ҳам чиқардик.

— Бўпти!

Шокирнинг гапи кўнглимни ёритиб юборди. Апил-тапил кийиндим. Аптекага бордик. Ҳеч ким йўқ экан. Оқ халат кийиб олган сотувчи аёлдан: «Чолларнинг кўзойнагини шу ерда сотадими, хола?»— деб сўраган эдик, аёл индамай қўл чўзди. Шокир шошиб-пишиб ёнидан пул чиқариб узатди.

— Қоғозларинг қани?

— Қанақа қоғоз?

— Ие, ойнакни кимга оляпсизлар, қанақа номери керак, доктор ёзиб бермадими?

— Йўқ.

— Бўлмаса бориб олиб келинглар,— деди у пулни қайтариб бериб.

— Жон хола, бобом юролмайдилар. Касаллар. Бера қолинг.— Шокир ялина бошлади.— Юраклари сиқияпти.

— Ойнакнинг номерини билиб олмасаларинг тушмайди, ахир!

— Чоллар тақадиганидан бераверинг. Тушади.— Шокир яна гап бошлаган эди, аёл уни бўлди:

— Жуда қизиқ бола экансан-ку, қани, бошимни айлантирмай жўнаб қолинглар.

Йиғламоқдан бери бўлиб ташқарига чиқдик.

— Ёнимда миқ этмай турибсан-а.— Шокир аёл қувиб чиқарганининг аламини мендан ола бошлади.— Сен ҳам ялинганинга раҳми келиб берармиди!..

Шу пайт олдимиздан ҳассасини тўқиллатиб бир чол ўтиб қолди.

— Юр, Вали, шу чолга ялиниб кўрамиз,— деб қолди тўсатдан Шокир,— балки олиб берар. Ўзиям Салим бобога ўхшар экан.

Чолга етиб олиб баб-баравар салом бердик. Чол тўхтаб алик олди. Олдинма-кейин гапира бошладик. Шокир тез-тез воқеани гапириб бериб турди. Мен гап орасида ялиниб турдим. Чол ўсиқ қошларини чимириб бошдан оёғимизгача қа-

раб, бирпас соқолини тутамлаб ўйланиб турди-да, орқасига қайтди. Қувонганимиздан икки ёнидан қўлтиқлаб, дори сотувчи хотиннинг олдига олиб кирдик. Ўзимиз орқасига ўтиб, яшириниб турдик. Хотин бир даста ойнакни ушлаб, «танлаб ола қолинг» деб чолнинг олдига қўйди-да, ўзи прилавканинг ёнига ўтувди, бирдан бизларга кўзи тушиб қолса бўладими! Қошларини ғалати чимириб қўйди-да, кейин кулимсираб, чолнинг олдига келди.

— Отахон, ойнакни ўзингизга оляпсизми?

— Ҳа, йўғ-э, мана бу болаларга. Олиб беринг деб ялинишувди. Буларнинг ҳам мен тенги бобоси бор экан. Бетоб эмиш. Олиб берсам, бечора суюнар.

— Отахон, сизни бекорга овора қилишибди-да, бу тирмизаклар,— деди аёл юмшаб,— майли, сиз йўлингиздан қолманг, буларга ўзим танлаб бераман.

— Барака топинг, болам. Болалар хафа бўлмасин. Шуларни хурсанд қилинг, қизим.

— Хўп, отахон, хўп.

Чол чиқиб кетди. Аёл ўйлаб турди-турди, кейин бешта ойнакни қоғозга ўраб:

— Мана бунни олиб бориб кўринглар, зора бирортаси тушса. Қолганини эҳтиёт қилиб, қайтариб олиб келинглар. Пулини ўшанда тўлайсизлар,— деди.

Аввал ишонмадик. Кўчага чиққанимиздан кейин орқамизга қарамай югурдик. Ҳаллослаб етиб келдик ҳам. Оёқ учида секин Салим бобоникига кирдик. Кирсак, кўзларини шипга тикиб, хомуш ётибди. Бизни кўриб қувониб кетди у. Олдига ўтирғизиб биттадан олма берди. Кўзойнак олиб келганимиздан шунақа ҳам суюндик, унинг ҳаяжонланганини кўриб, ҳатто кўзимизга ёш келиб кетди. Тақиб кўрган эди — биттаси тушди. Тушганда ҳам қандоқ денг. Ёстининг остидан ўша кунни мен кўрган китобни олиб, бир бетини шариллатиб ўқиб ҳам берди. Бу китобни ўгли ёзган экан. Ўгли қаерда, бу китобни қачон ёзган, сўрамоқчи эдим, Шокир туртиб қўйди. Кетаётганимизда тузалиб қолдим, бирор ҳафталарда кўчага чиқиб қолсам керак, тез-тез кириб туринглар, деб ойнак учун яна миннатдорчилик билдирди. Иккаламиз ҳам қувончдан оғзимиз қулоғимизга етиб ташқарига чиқдик. Аптекага бордик. Битта ойнакка пул тўлаб, қолганини қайтариб бердик. Қайтиб келаётганимизда катта кўчада дадам билан Шокирнинг адаси машинада гишт олиб келиша-

ётган экан. Бизни кўриб машинани тўхтатишди. Машинага чиқиб олдик.

— Нима қилиб кўчада тентираб юрибсизлар,— деб роса койишди. Тутила-тутила Салим бобога кўзойнак олиб берганимизни айтдик.

— Ундай бўлса майли,— деди Шокирнинг адаси ва дадамга қараб чала қолган гапини давом эттирди.— Қиш кезлари эди. Манави Шокиржон қўлида эди унда. Анҳор бўйлаб аллақардан қайтиб келаётган экан. Чинорнинг олдига келганда тийганиб, анҳорга йиқилибди-ю, бола қўлидан учиб кетиб, қирғоқда қопти. Шу маҳал бобойнинг ўғли — шоир ўтиб қолибди. Узини анҳорга ташлаб ҳушидан кетаёзган хотинимни қутқарибди-ю... бироқ, ўзи нимжон йигит эди... сувдан чиқолмай... шу... чинорнинг тагида ҳалок бўлди.

— Бе.

— Ҳа... Шу-шу бобой бечора ёлғиз. Эр-хотин қараб турамиз. Бизникига кўчиб чиқинг, отам ўрнида отамсиз, деб кўп ялиндик. Унамади. Ўғли ҳам ўша пайтларда анча таниқли шоир эди. Битта китоби ҳам чиққан. Бир нусхаси ҳали бобойнинг ўзида ҳам бор.

— Ким, ада?— қизиқиб сўради Шокир.

— Шу Салим бобойнинг ўғли-да, ўғлим. Шу-шу бечора чол кунларини чинор тагига қурилган супада ўтказди.

— Ада!— деб юборди Шокир титраб. Бироқ машина қаттиқ силкинди-ю, гиштарнинг бир-бирига урилган овози Шокирнинг товушини босиб кетди. Шокирга қарадим. У ҳайкалдек дадасига бақрайиб турибди.

Машина тўхтади. Гиштарни тушириб анҳор четига тахлаб қўйдик. Билсак, дадам билан Шокирнинг адаси шу гиштарни чинор тагидаги ўпирилиб кетган супачани тиклаш учун олиб келишган экан. Қарашамиз, деб шунча ялинсак ҳам, «кеч бўлди, дарсларингни тайёрланглар», деб уйга киргизиб юборишди.

Боятдан бери ниманидир ўйлаб келаётган Шокир ярим йўлда тўхтаб, менга қаради.

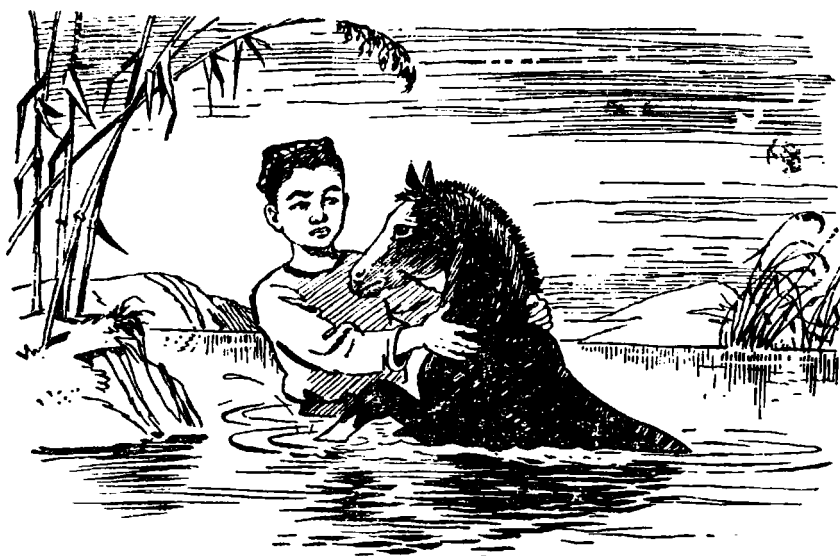
— Юр... Салим бобоникига кирамиз!

— Ҳозир-а?

— Ҳа. Хўп десанг, иккаламиз ундан узр сўраймиз. Уйимизга юринг, деб ялинаман. Мана кўрасан.

— Кўнармикин?

— Кўнади.

ШҰХ ДАРЁНИНГ СИРИ

Ўқмоқ йўлдан арава ўрмалайди. Намат қалпоғини қошигача бостириб, чопонига ўралиб олган аравакаш чол бедага ёнбошлаб мудрайди; аҳён-аҳён от жиловини силтаб эринибгина «чуҳ» деб қўяди. От ҳам эгасидан бешбаттар экан. Бошини оғир-оғир силкиб аранг оёғини судрайди. Хунобим ошиб кетди. Тавба, қўлидаги қамчинни савлатга кўтариб юрибдими бу одам? Отга боссачи! Бунақада ерталабгача ҳам етмаймиз-ку. Айб ўзимда. Редакциянинг топшириғи билан чўлдаги совхозларнинг бирига кетаётган эдим. Тайёр машина турган жойда қаердан ҳам пичан ортган мана шу фалокат оёғимнинг тагидан чиқиб қолди-ю, капкатта одам, болалигим тутиб пичанга ағанаб кетаман, деб аравага тушиб олдим. Мана энди сал кам бир соатдан бери йўлдамиз, назаримда бу йўлнинг охири йўққа ўхшайди. Ота, қамчиланг отингизни, дейишга тил қани. Ишинг жадал экан, нима қилардинг аравага миниб, демайдими. Ташида индамас-у, бир қарра дилидан ўтказиши турган гап. Энди умидим катта йўлда. Зора бирон ўтқинчи машина кўриниб

қолса. Қоронғи бұшлиққа тикиламан, йўқ, аччиқ куз шамоли кўз очирмай чўлни бошига кўтариб ғувиллайди. Ярим йўлдаёқ тишим-тишимга тегмай қолди. Плашимнинг ёқасини кўтариб, оёғимни пичаннинг орасига тиқиб олдим. Муздек бир нарса юзимга тегиб, эгим жимирлаб кетди.

— Ота, отни қамчиланг,— дедим секин,— ёмғир томчила-япти. Пичан ивиб кетади.

Чол индамади.

— Жониворга озор беришнинг ҳожати йўқ, мулла,— деди ниҳоят осмонга қараб,— сийрак булут, томчилаб ўтиб кетса ажаб эмас.

Ёмғир баҳона бўлиб, зора жадалласа деган умидда эдим, йўқ, бу умидим ҳам пучга чиқди. Қап-катта одам ўзининг тамизи етмагандан кейин нима деб қистайман. Қе, бошга тушганини кўз кўрар. Икки боғ пичанни устма-уст қўйиб, панасида мизғимоқчи бўлиб турувдим:

— Парво қилманг, мулла,— деб қолди чол чўяндек қорайиб турган осмонга яна бир қараб,— куз ҳавоси, бир ёқдан «шир» этиб, бир ёқдан очилиб кетаверади. Мен сизга айтсам, мулла, сағал кам қирқ йилдан бери арава ҳайдайман. Не-не кунлар ўтмади, не-не сел, довулларда юрмадим, шунда ҳам отга озор берган одам эмасман. Отга қамчи урганнинг қўлига чипқон чиқсин.

Ана холос, шу ҳам гап бўлдими. Энсам қотиб чолга тескари ўтириб олдим.

— Баққа келинг, мулла,— деди чол менга ўгирилиб,— шу топда бир нарса ёдимга тушиб кетди, бояги гапнинг боисини айтиб берай, келинг.

Биров бўйнимга сиртмоқ солиб судрагандай зўрға ўрнимдан туриб чолнинг ёнига чўккаладим.

— Мен сизга айтсам, мулла, отда гап кўп,— деди чол бир оз хаёлга толиб,— от инсон боласининг йўлдоши деганлари ҳақ гап. Қизиқ бир воқеанинг шоҳиди бўлмаганимда эҳтимол мен ҳам отга бунчалик ихлосманд бўлмасмидим. Босмачилар қурт-қумурсқадай ўрмалаб юрган кезлари эди. Ҳали у қишлоққа ўт кетган, ҳали бу қишлоқ талон-торож, айниқса Амударё бўйидаги аҳоли кўп азият чекарди. Босмачилар бугун бу қишлоқни босса, эртасига бошқа қишлоқнинг кулини кўкка совуларди-ю, ўн-ўн беш кун қаёқларгадир йўқолиб кетиб яна қўққисдан пайдо бўларди. Бир марта изма-из қувиб, Қизилқумда адашиб қолдик. Ез пайти эди.

Қум барханлари қайнар, иссиқ ҳаво нафасни бўғар, бунинг устига сувимиз ҳам тугаб қолаётган эди. Йўл излаб роса бир ҳафта қум гирдобида қолиб кетдик. Жангчилар ҳаддан ташқари чарчаган, отлар ҳориган. Ҳаммадан ташналик эзарди. Бир кун ҳориб-чарчаб келиб энди қумга чўзилган эдик, олисдан, барханлар орасидан, ғалати қичқириқ эшитилди. Аввалига бу, бари асабнинг бўшашганлигидан деб қўяқолдик. Ўзингиз ўйланг, инсон юрса оёғи, қуш учса қаноти куйдиган саҳрода одам боласи нима қилсин? Бироқ, овоз кетмакет такорлангач, сакраб отга миндик. Қимдир ёрдамга чақираётгани аниқ эди.

Сарсон-саргардонликдан сўнг бир барханга чиқувдик, узоқда бир отлиқ кўринди. Яқин боришимизни ҳам, бормаслигимизни ҳам билолмай қолдик. Отлиқ хабашдай қоп-қора, кўзлари чақчайган бир бола эди! Тавба, бу нима сир, саробми, ё шум саҳронинг найрангими? Қани биттамыздан садо чиқса. Отлиқ бизни кўриб тўхтади. Нима қилишни билмай бошимиз қотиб қолди. Қим билади, борди-ю босмачилар юборган бирор айғоқчи бўлса, унда бизни кўрган ҳамон қочмасмиди. Ҳар эҳтимолга қарши бошқа жангчилар жой-жойларида қолиб, ёлғиз ўзим яқинроқ бордим.

— Қимсан? Отинг нима?— деб қичқирдим,— бу ерларга қандай келиб қолдинг?

— Отим... Мурод!— деб жавоб берди бола.

То ҳушимни ўнглаб олгунимча бўлмай ўзини отдан ташлаб йиқила-сурила менга қараб югурди. Отдан тушдим. Бола югуриб келиб мени қучоқлаб олди. У энтикар, оппоқ тишларини кўрсатиб телбаларча кулар, кўзлари эса жиққа ёш. Боланинг бутун вужуди титрарди. Негадир ўзимнинг ҳам ўпкам тўлиб кетиб, кўзимни артиб олдим.

Қўл силкидим. Бирин-кетин жангчилар етиб келишди. Бу бола ким, қандай ният олиб келган уни бу оч саҳрога? Ҳозир бу билан ҳеч кимнинг иши йўқ эди, бу ҳеч кимни қизиқтирмасди ҳам! Биров сўнгги қултум сувини, биров тишининг қавагида асраб юрган сўнгги бир бурда нонини, хуллас, кимнинг нимаси бўлса болага тута кетди. Бу бола, жонидан жаҳонидан кеча бошлаган одамларга, назаримда, ҳаёт нафасини олиб келди, ҳар юракда лопиллаб турган умид чароғини бирдан чарақлатиб юборди-ю, саҳро дашти ҳам, очлик ва ташналик ҳам бирпасда ёддан кўтарилди. Ҳаяжонимизнинг чеки йўқ, қувончимизга бепоён саҳро ҳам тор эди.

Шунақа бұларкан ұзи, бир келган бахт бошқасини етаклаб келавераркан. Бола фақат овунчоқ эмас, нажотчимиз ҳам бұлиб чиқди. У, Амударё ёқасидаги қишлоқларнинг биридан экан. Ота-онаси ёшлигида ўлиб кетиб, бобосининг қўлида қолган экан. Бобоси ўткир овчи бұлиб, кўпинча неварасини ҳам отга мингаштириб овга олиб чиқаркан, эҳтимол боланинг сахро сирларини бунчалик яхши билишига сабаб ҳам шу бўлса. Бундан бир неча кун аввал қишлоқни босмачилар босибди-ю, кекса овчининг отини тортиб олишибди, бироқ, от олдидан келганни тишлаб, орқадан келганни тепиб, ҳеч кимни яқинига йўлатмабди. Бу қўрбошига алам қилиб кетиб, бечора овчини шу ердаёқ отиб ташлабди ва отни ўргатиб олиш ниятида бола билан қўшиб олиб кетибди. Йўлда қизил аскарларга учраб, босмачилар ўзларини қум ичига уришибди.

— Бир ҳафтадан бери ҳаммаси овора, биронтасини миндиргани йўқ. Дарё!— деди бола отни эркалаб, сўнгра қўшиб қўйди:— Буни бобом билан кичкина тойчалигида дарёдан тутиб олганмиз, дарё тошганда кечаси оқиб келган. Шу-шу оти ҳам Дарё, бу номни мен қўйганман.

От кишнаб, ер тепиниб қўйди. Оёқлари узун, пешанасида шапалоқдек қашқаси бор, булутдек бу от аллақачон ҳамманинг юрагини ўғирлаб қўйган эди. Болани газандалар чангалидан олиб чиққан шу от экан. Қаерга ҳам қочарди, юмушимизни қилиб юрсин, деб босмачилар болага тегишмапти, отни эса боғлаб қўйишипти. Шу бугун ярим тунда бола чўчиб кўзини очса Дарё арқонни узиб келиб, тепасида турганмиш. У сапчиб ўрндан турибди-ю, отни эгарлаб қочибди. Мудраб ўтирган соқчи сезиб қолиб талмовсираб ўқ узибди. Икки-уч босмачи кетидан қувибди. Бироқ, етолмай ярим йўлдаёқ орқасига қайтиб кетибди. Қизил аскарларнинг саҳрода адашиб юрганни эса бола уларнинг гап-сўзидан сезган экан. Шу яқин орадалигимизни билатуриб босмачилар ҳужумга ўтмай, писиб ётиши таажжублантирган эди, йўқ, бунда гап бор экан. Улар ёлғиз ҳаракат қилгани журъат этолмай, ҳали ҳам қишлоқларга тинчлик бермай изғиб юрган бошқа бир гуруҳ шерикларини кутишаётган экан. Чунки бундан икки кун аввал уларга одам юборилган экан.

Ҳаммаси аниқ бўлди, икки томёнлама ҳужумга ўтиб, бизни саҳронинг ўзида янчиб ташлашмоқчи, вақтни бой бермаслик керак эди.

— Улар олисдами?— деб сўрадим боладан,— тахминан қаерда? Қанча юрилади?

Бола пешанасига қўлини тутиб, ён-атрофга синчиклаб қарай бошлади ва олисда, кун ботарда учиб юрган бургутларни кўрсатиб:

— Ана,— деди,— ўша ерда. Бургут ўлжасини сезса тепа-сида айланаверади.

Қарасам, бизнинг тепамизда ҳам бир галаси оғир-оғир қанот қоқиб сузиб юрган экан.

Йўлга тушдик.

Кимсасиз саҳрода хабашдек бу боланинг пайдо бўлиши биз учун қанчалик тасодиф бўлса, қўққисдан қилинган ҳужум ҳам босмачиларга шунчалик кутилмаган бўлиб чиқди. Биронтаси қочиб қутула олмади! Йўлда қайтиб келаётган чопарни ҳам учратдик, қочиб қутулмоқчи эди, мерган боланинг битта ўқи билан отдан қулади. Аммо у негадир ёлғиз эди. Шерикларини тополмаганми, ё улар биз билан юзма-юз учрашишдан чўчиганми, ким билади.

Икки кун қум кечиб, ниҳоят дарё ёқасига чиқиб олдик. Энди газандаларнинг яшириниб юрган сўнги кичик бир тўдасини ҳам тезроқ топиб қўлга тушириш керак эди. Бироқ, улар қаерда, кимнинг паноҳида жон сақлаб юришганини билиб келсин, ундан ҳеч ким шубҳаланмайди, деб Муродни чекка бир қишлоққа жўнатдик. Босмачиларни гумдон қилиб бўлгач, болани қишлоққа олиб кетиш фикрим ҳам йўқ эмасди, мулла. Бироқ тақдир раво кўрмаган экан.

Аравакаш оғир хўрсиниб, бирдан жим бўлиб қолди. Аввалига малол келган ҳикоя аста-секин хаёлимни ола бошлаган эканми, хунук бир нарсанинг шарпасини сезгандек, ғалати бўлиб чолга қарадим.

— Хўш, у ёғи-чи, нима бўлди,— деб сўрадим сабрим чидамай,— бола қайтиб келдими?

У жавоб ўрнига кўзларини юмиб олди. Шу зайлда анчагача жим кетди. Чўл шамоли шаштидан қайтди, булут тарқаб, осмоннинг бир чеккасида хирагина юлдуз кўринди. Олисда битта-битта чўл чироқлари милтирай бошлади. Қатта йўлдан вағиллаганча кўз қамаштириб машина ўтиб кетди.

— Қайтиб келди-ю, лекин...— деди чол маъюсланиб, кейин гапини давом эттирди:— Тонг саҳарда Дарёнинг бесаранжом кишнаб, ер тепиниши уйғотиб юборди. От бизни кўриб тинчиди. Бироқ биронтамиз ҳа деганда эс-ҳушимизни йиғиб

олиб, отга яқин боролмадик. Бола эгарни маҳкам чангаллаб ётар, чеккасида бир қатра қон қотиб қолган эди. Отнинг чап сонидан қон томар, вафодор жонивор бу гал ҳам эгасини бир балодан олиб чиққан-у, бироқ газандаларнинг шум ўқидан асрай олмаган эди!

Муродни дарё бўйидаги баланд тепаликка дафн этдик. Буни қаранг, ҳамма ўз ғами билан бўлиб пайқамабди. Одамлар орқасидан оқсоқланиб келаётган отга кўзим тушиб, хайратда қолибман. Епирай, жониворнинг кўзидан ёш оқарди!

Эгасиз от йўқолиб қолишидан чўчиб, қайтиб келишимиз билан панароқ ерга боғлаб қўйдим. Жонивор туриб-туриб бирдан кишнаб юборар, ер тепинар, кўзлари ола-кула бўлиб ён-верига қарарди-ю, ғала-говур ичидан ўзига таниш, қадрдон товушни эшитмоқчи бўлгандай, қулоқларини диккайтириб жимгина туриб қоларди. Уша куни на емга қаради, на сувга.

Вақт тиғиз эди. Жароҳатланган отни уринтиргани кўзимиз қиймай, йўлга чиқиш олдидан бир деҳқонга бердик.

Босмачилар биздан қочиб, дарё кечаётганда чўкиб фарқ бўлди, уларнинг тўдаси ҳам тугади. Шерикларим уй-уйига, туғилиб ўсган қишлоқларига тарқай бошлади. Қайтишда, боладан қолган бирдан-бир эсдалик, қолаверса жониворнинг жароҳати оғир эди, нима бўлдийкин, бир хабар олай, деган хаёлда деҳқонга учрадим.

— Бир ҳафтагача туз тотмади,— деди деҳқон мени рўй берган воқеадан хабардор қилиб,— уч кун аввал хабар олгани кечқурун оғилхонага кирсам, от йўқ, арқонни ўзиб қочибди. Қидирмаган жойим, сўрамаган одамим қолмади, иним, омонатингизни сақлай олмадим. Эвазига нима сўра-сангиз сўранг, фақат рози бўлсангиз бас.

Мен келишимдан мақсад отни олиб кетиш эмас, шунчаки йўл устида кирган эдим, от таг-туғи билан сизники, бахтингизга топилсин, дея чол билан хайрлашдим-у, боланинг мозорини зиёрат қилиб кетиш ниятида дарё ёқасидаги тепаликка бордим. Қай кўз билан қарайки, от эгасининг қабри устида чўзилиб ётарди!.. Шунақа, мулла, отда гап кўп экан, от вафодор жонивор, мен сизга айтсам, ия... буни қаранг, гап билан бўлиб, келиб қолибмиз. Йўлингиз қай томонга мулла?

Қарасам, дарҳақиқат, арава совхознинг машғалдек чароғон кўчаларининг биридан ўтиб бораётган экан.

БИР ПУД ТОШ

али водопроводнинг тагида юзини чапиллатиб юваётган эди.

— Ҳа, нечук эрта турдинг,— деди ажабланиб онаси.— Энди уйғотмоқчи эдим.

— Бугун культпоход бор,— Вали белидан сочиқни ечиб, артина туриб,— чой тайёрми?— деб сўради.

— Ҳозир, болам. Сен кийиниб чиққунча чой тайёр бўлади.

Онаси шошиб самоварга тараша солиб юборди. Вали уйга кирди. Копток тепавериб тумшуғи олатароқ бўлиб кетган ётинкасини хафсала билан мойлади. Еқаси гулли кўйлагини, фақат байрамлардагина киядиган янги костюм-шимини кийиб чиққунча онаси нонушта тайёрлаб қўйган эди. У шоша-пиша чойини ичди-ю:

— Қани, ойи?— деди папқасини қўлтиқлаб.

Онаси дастурхоннинг тагидан танга олиб узатган эди, Валининг қовоқ-тумшуги осилиб кетди.

— Шуми?

— Ҳа?!

— Бунингиз нима бўлади.

— Яна мороженое еб касал бўлиб келасан.

— Йўқ, ойи,— деди Вали,— энди мороженое есам, қўлим-да иситиб ейман.

Онаси бош чайқаб нимадир деди. Вали эшитмади. У аллақачон кўчага чиқиб олган эди. Ҳар куни аранг қўнғироққа етиб келадиган Вали бугун ҳаммадан аввал синфда ҳозир бўлди. Анчадан сўнг бирин-кетин болалар кўринишди. Шу кунги тўрт соат дарс Валига тўрт йилдек узоқ туюлди. Охири соатга келиб шунақа юраги сиқилдики, ҳатто партадоши Салима «мунча типирчилайсан» деб туртиб ҳам қўйди.

Дарс тугади.

Болалар кинога йўл олишди. Бироқ бир нарса Валининг эсига тушиб ноилож орқага қайтди. Шошганидан сиёҳдонини партанинг устида қолдирган экан. У бўм-бўш синфга кирганида Салима ёлғиз, кўзларини бир нуқтага тикканча парিশонхол ўтирарди.

— Ҳа?— деди Вали.

— Узим,— деди Салима ва ўрнидан турди. У чўнтакларини ювлади. Китоб-дафтарларини олиб қўйиб, папқасини ағдариб қоқиб кўрди, сўнг яна жойига ўтирди.

— Йўқолибди,— деди аста ўзига-ўзи гапиргандай,— тушиб қолибди.

— Нима?

— Пул.

— Э, шунга хафа бўлиб ўтирибсанми, бугун бўлмаса эртага борасан-да. Ҳали бу кино бир ҳафта қўйилармиш.

— Йўқ, унга эмас, йўқ,— Салима худди томоғига бир нарса тикилгандай қилт этиб ютинди,— оймларга дори олишим керак эди.

— Шунақами?— деди Вали ва жуда ғалати бўлиб беихтиёр чўнтагига қўл солди-ю, гўё қўлига танга эмас, бир пуд тош илиниб қолгандай тортиб ололмай туриб қолди. Шамол ғувиллаб деразанинг бир қантини очиб ёпди. Ташқарида кимдир «Вали, ухлаб қолдингми» деб қичқирди. Вали бирдан ҳушёр тортиб Салимага қаради. У бошини қуйи солгани-

ча миқ этмай ўтирарди. Ким билади, борди-ю, шу пайт Салима бошини кўтариб Валига қараганда унинг қўли бояги бир пудли тошдан қутулиб, чўнтагидан енгилгина чиқақолармиди. Аммо Салима бошини кўтармади. Вали юрагининг аллақарига соя ташлаб турган нохушликдан қутулмоқчи бўлиб, тезроқ бу ердан чиқиб кетгуси келди. У Салиманинг қараб қолишидан қўрққандек секин сиёҳдонини олди-да, оёқ учида юриб, лип этиб эшикка чиқди.

Баҳор ҳавоси жуда ажойиб-да! Эрталабки булутларни шамол тўзитиб юборувди. Вали кинога кириб кетаётганда ҳаво ючиқ эди. Мана энди булут босиб келиб, яна ҳамма ёқни ўраб олибди-ю, битта-битта томчилай бошлади.

Вали ивиб кетмай деб тезгина ўртоқлари билан хайрлашди. Муюлишда мороженое будкаси бор. Худди шу ердан ўтиб кетаётиб, Вали ойисининг гапини эслаб негадир кулиб қўйди ва мороженое будкасига бурилди. Битта эскимо олиб зарини оча бошлаган ҳам эдики, шивалаб турган ёмғир қургур худди ўчакишгандай шатир-шутир қуйиб юборди. Вали ҳеч қаерга қочолмай кўчанинг ўртасида довдираб қолди. Бирдан кўзи қаршидаги тўрт қаватли бино эшигининг соябонига тушди ва ўшанинг панасига югурди. Яхши ҳам вақтида қочиб қолди, бўлмаса кўчанинг ўртасида бошига газета ёпишиб келаётган анави кампирга ўхшаб, ивиб кетарди. Соябон тагида туриб эскимони еб бўлгунча жала ҳам ўтиб кетди. Баҳор-да, баҳор. Шунақа бўлади, ўзи. Ҳаво бир ёқдан ёгса, бир ёқдан очилиб кетаверади.

— Вали! — деб кимдир хаёлини бўлди.

Вали ялт этиб ёнига ўгирилди. Олдида бир қўлида зонт, бир қўлида кичкинагина тугунча, рўмолига ўралиб олган Салима турарди. Буни қарангки, ёмғирнинг ваҳимаси билан Салиманинг шу уйда туриши Валининг хаёлига ҳам келмабди...

— Ҳа, — деди гўлдираб Вали, — кўзингга нима қилди?

Салима ерга қараб ҳадеганда жавоб бермади.

— Ойим... юрак ўйноқлари тутиб қолувди, — деди ниҳоят энтикиб, — дадам ҳозир касалхонага олиб кетдилар. Ушоққа кетяпман.

Вали бақрайганча индолмай қолди. Қафтида мороженое эмас, лахча чўғ ушлаб тургандек, бирдан мороженоени тушириб юборди. Мороженое тарновнинг суви билан қўшилиб лойқаланиб оқаётган ариқча тушиб кетди. Вали ҳушини йи-

ғиб ёнига қараганда Салима зонтигини тутиб, аллақачон кўчанинг нариги бетига ўтиб олган эди.

Емғир тингач, сийрак булут орасида офтоб йилт этди. Ҳар ер-ҳар ерда яширинган йўловчилар ҳам бирин-кетин кўриниб қолишарди. Вали битта-битта юриб уйига қараб кетди.

Эшикни онаси очди.

— Хайрият-эй,— деди у Валини кўриб,— жалада қолдингми деб ич этимни ёб ўтирган эдим. Бу ҳавога ишониб бўладими, болам. Киймасанг ҳам плашингни қўлингда ҳамма вақт олиб юр. Керакли юкнинг оғирлиги йўқ. Мен ҳам шошиб чиқиб кетиб, оз бўлмаса жалада қолувдим. Яхшиям анави... қиз, оти ҳам эсимдан чиқибди, ёзда тобинг қочиб ётганингда келувди-ку!

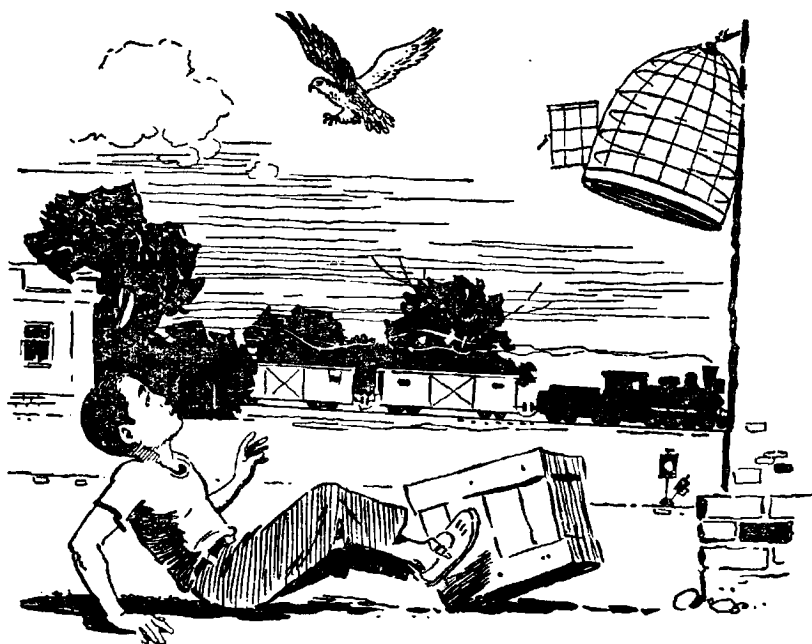
— Салимами?! — деб ҳайрон бўлиб сўради Вали.

— Ҳа, ҳа, ўша. Уйининг олдида учратиб қолиб, тез зонтикни оласиз, бўлмаса бу жалада ивиб, касал бўлиб қоласиз, деб туриб олди. Қизим, ўзингга ҳам керак бўлиб қолар, деса, уйда яна битта зонтик бор, деди. Барака топкур жуда ажойиб қиз экан-да!

Вали ровонга кирганда қозиққа осиб қўйилган зонтнинг учидан сув томиб турарди. Негадир унинг чакиллаб тушиши Валига Салиманинг киприкларидаги ёш томчиларини эслатди.

Боя қўлларига илинган бир пуд тош ҳозир икки елкасидан босиб тургандек, Вали бошини эгди.

ЖАМИЛА

Мурод бир бурда нон билан товоқнинг тагидаги қаймоқни сидириб оғзига солди, кейин похол шляпасини кийиб кўчага чиқиб жетаётган эди, ошхонадан бувиси чақириб қолди.

— Муроджон!

— Нима, буви?

— Қаёққа, болам?

— Тоғамнинг олдига.

— Ҳай-ҳай, шу иссиқда-я. Қўй, болам, шаҳар боласи нозик бўлади, офтоб уриб қолмасин. Уриқнинг тагига шолча солиб, дамнингни олиб ёт. Кечқурун тоғанга овқат олиб борсан. Хўпми, болам?

Муроднинг қовоғи осилиб жетди... У бувисини яхши кўрарди-ю, бироқ ҳадеб ёш болага ўхшатаверишини ёқтирмас.

ди. Рост-да, ўзингиз ўйлаб кўринг, онаси шундан-шунга ёлғиз ўзини ишониб юборса-ю, бувиси «офтоб уради» деб кўчага чиқармаса алам қиладими, йўқми. Албатта алам қилади-да. Асли станциядан тўппа-тўғри тоғасининг олдига ўтиб кетаверса бўларкан. Кечгача қовун полизани айланиб, кечқурун кела қоларди. Мурод шартта эшикни очиб чиқиб кетай ҳам деди. Онасининг «Худа-беҳудага бувингни хафа қилаверма», деб тайинлаганини эслаб, зўрға орқага қайтди. Айвонга чиқиб қалповини устундаги миҳга илди-да, тиззасини маҳкам қучоқлаганча тумтайиб ўтириб олди. Бир жоса ширчой кўтариб ошхонадан бувиси чиқди.

— Ма, нон тўғраб ичиб олгин, болам.

Мурод хафсаласизлик билан дастурхондаги бурда-сурда нондан тўғради-да, бир-икки қошиқ ичган бўлди. Бувиси бир айланиб келганда ҳам Муроднинг авзойи ўзгармаган эди.

— Ҳа, зерикмадингми, болам?

— Нега зерижарканман.

— Жўрақулни чақириб берайми, ўйнайсанми?

— Жўрақулингиз ким?

— Қўшнимнинг ўт-олов бир ўғли бор. Уша,— бувиси деворга яқин борди-да, чақира бошлади.

— Жўрақул, ҳой Жўрақул!

— Нима?— девор орқасидан қиз боланикига ҳам, ўғил боланикига ҳам ўхшамаган товуш эшитилди.

— Баққа чиқ, Муроджон ўртоғинг келган.

Кўп ўтмай, устарада қирилган боши офтобда йилтиллаб турган, қоп-қора, кўзлари катта-катта бола девордан мўралади. У Муродга анграйиб қараб турди-да, кейин ўзини тутолмай ҳиринглаб кула бошлади.

— Нега куласан?— Муроднинг жаҳли чиқиб кетди.

— Ўзинг боя станцияда нима қилдинг?

— Нима қилибман?

— Қоровул чол қулоғингдан роса чўзиб тортдими?

Мурод қизариб кетди. Ялт этиб бувисига қаради. Хайрият, бувиси ошхонанинг олдида куйманишиб юрган экан, эшитмади.

— Тўхта, мен ҳозир кўчадан айланиб чиқаман.

Жўрақул тишининг оқини кўрсатиб тиржайганча тушиб кетди.

Тавба! Станцияда ҳеч ким йўқ эди-ку, қаёқдан кўра қолдийкин? Э, бўлди, бу ўша — Муродни қутқариб қолган бола.

Девордан қараши билан кўзига иссиқ кўринган эди-я! Қаерда кўрганикинман, деб ўйлаб турганида ҳиринглаб энсасини қотирди-да. Бўлмаса дарров танирди. Гапнинг рости, шу бола бўлмаганда, бояги чол Муроднинг қулоғини таг-туғи билан суғуриб олган бўларди.

...Поезд Мурод тушган станцияда беш минутча тўхтаб, юриб кетди. Куннинг иссиқлигидан еру кўк ловиллайди. Водопровод жўмрагидан жилдираб тушаётган сув ҳам илиб қолган. Мурод ярим белигача ечиниб, водопроводнинг тагига тушди-да, роҳатланиб ювина бошлади. Қоровул чол унга бир қараб қўйди, байроқчаларини белига қистириб, иссиқдан зорлана-зорлана ичкаридан устига дока ёпилган каттақон қафас кўтариб чиқди. Қафасни эшик тепасидаги илгакка илиб, кириб кетди. Мурод бўйинини чўзиб шунча қараса ҳам нималигини кўролмади. Секин эшик тирқишидан мўраласа, чол каравотда кўзини юмиб ётибди. Мурод бўш яшиқдан иккитасини судраб келиб бир-бирига мингаштирди. Кейин унинг устига чиқди. Энди докани оча бошлаган эди, яшик яхши ўрнашмаган экан, тойиб кетди. Мурод ўзини ўнгламоқчи бўлиб беихтиёр қафасга ёпишди. Бироқ қўли қафаснинг эшикчасига тегиб очилиб кетди. Мурод йиқилиб тушди. Шу пайт нимадир пар этиб осмонга кўтарилди. Ичкаридан чол югуриб чиқди. Шу орада эшак минган бир бола ўтиб қолди-ю, орага тушди. Бор гап шу. Мурод нима содир бўлганига ақли етмай, кўнгилсиз воқеани ярим йўлдаёқ унутган эди. Мана, Жўрақул қайтадан ҳаммасини эсига солди. Муроднинг юраги сиқилди. Шу топда негадир Жўрақул кўзига жуда-жуда ёмон кўриниб кетди. Ҳатто Жўрақул ичкарига кирганда ҳам қайрилиб қарагиси келмади.

— Юр, эшакка минамиз.

Мурод индамади. Жўрақул ҳайрон бўлиб, айвоннинг четига ўтирди.

— Э, ўшанга ҳам хафа бўлиб ўтирибсанми? У аллақачон қайтиб келган.

— Нима?

— Нима бўларди, қирғий-да.

— Қафасдаги қирғиймиди?

— Ҳа, ўзиям қирғиймисан қирғий-да. Бутун қишлоқда бунақаси йўқ.

— Қайтиб келмаган бўлса-чи?

— Вой, қизиқ экансан-ку. Қўлга ўргатилган қирғий бўла-

ди-ку, қайтиб келмайдими? Ё уйига учиб келган, ё қафасида ўтирибди. Ишонмайсанми, юр бориб кўриб келамиз.

— Бувим чиқармаяптилар.

— Нега?

— Офтоб тегармиш.

Жўрақул дик этиб ўрнидан туриб ошхонага кириб кетди. Анчадан кейин Бувиси билан бошлашиб чиқди.

— Майли, борақол, болам,— деди Бувиси Муродга, кейин Жўрақулга тайинлади,— сояда ўйнанглар, хўпми, Жўрақул?.

— Хўп!

Улар кўчага чиқишди. Қуёш сойнинг нариги бетидаги миззатеракларнинг учига ўтгани билан ҳали куннинг тафти қайтмаганди. Дим. Терак барглари сўлиб, қилт этган шабадага махталдек кўринарди. Соё бўйида уч-тўртта мол ўтлаб юрибди. Соё ёқалаб машина ўтиб кетди.

— Совхознинг янги машинаси,— деди Жўрақул.— Аттанг, бу ёққа келмади-да, катайса қилардик. Мурод, сен шу ерда ўтиратур, эшакни олиб чиқай.

Жўрақул уйдан эшакни етаклаб чиқди. Яғири чиқиб кетган шимини тиззасигача қайириб, югуриб келиб эшакка минди. Мурод яёв бормоқчи эди, Жўрақул кўнмай орқасига миндирди. Жилов бўшаши билан эшак йўл ёқалаб юриб кетди.

— Ургатилган! — деди Жўрақул,— пилдирашини қара! Дадавой аканинг эшигига бориб таққа тўхтайтиди. Ем еб ўрганиб қолган.

— Дадавой ака ким?

— Қулоғингдан чўзган чол-да. У станция қоровули. Бир қизи бор, худди ўзи. Жаҳли бурнининг учида туради,— Жўрақул эшакнинг бир мақомда пилдираб боришидан завқланиб кетиб, хиргойи қила бошлади.— Ёрим кетаман дейди, кетгизгани кўймайман,— у белидан маҳкам қучоқлаб хомуш бораётган Муродга ўгирилиб қаради-да, жим бўлиб қолди. Анчадан кейин бирдан кулиб юборди.

— Нега куляпсан?— деб Муроднинг жаҳли чиқиб кетди.

— Э, сенга кулаётганим йўқ. Ҳали, эрталаб станцияга кетаётсам, Дадавой аканинг қизи соё бўйида китоб ўқиб ўтирибди. Сағал берироқда эшакдан тушиб секин орқасидан бордим. Овозимнинг борича ваҳ десам, пақ этиб соёга йиқилиб тушса бўладими?

Муроднинг энсаси қотди. Мунча мақтанасан, демоқчи бўл-

ди-ю, бироқ индамади. Жўрақул Муроднинг индамай гапига қулоқ солиб бораётганини кўриб, очилиб кетди. Эшакни станцияда бир боладан иккита сапчага алишиб олганини, кейин бола алданиб қолганини билиб, ҳар куни эшакни сўраб уйига келгани борми, вайсаб борди. Сойга яқин қолганда эшак таққа тўхтади. Жўрақул оёғи билан эшакнинг қорнига тепиб кўрди, қўли билан яғринига шапатилаб урди, қани эшак юрак-қолса, бўлмади, ахири ерга тушишди.

— Ана, айтмадимми,— деди Жўрақул тизгинни Муродга тутқазиб. Кейин тўғридаги кўк эшикни гурсиллатиб ура бошлади.

— Жамила, ҳой Жамила?

— Нима?— ичкаридан қиз боланинг жаҳл аралаш товуши эшитилди.

— Ем олиб чиқ. Эшак тўхтаб қолди.

— Ҳар куни ем олиб чиқиб малайманми? Бир Олапарни қўйиб юбораман, додингни беради.

— Кўрдингми?— деди Жўрақул Муродга қараб.— Жаҳли бурнининг учуда туради.

Жўрақул яна эшикни тақиллатди. Бироқ Жамила миқ этмади. Бу Жўрақулга алам қилиб кетди. Олазарак бўлиб деворга қаради. Бўлмайдир, ошиб тушса, Олапарни қўйиб юборди. Бирпас ниманидир ўйлаб қолди, сўнг танаси деворга ёпишиб турган толга ўрмашиб чиқди-да, ҳовлига тортилган арқонни ечиб юборди. Бир дор кир ер билан битта бўлди. Жўрақул аламдан чиқиб пастга тушганда, ичкаридан Жамиланинг ҳўнграб йиғлагани эшитилди. Муроднинг ёти жимирлашиб кетди. Қўлидаги тизгинни улоқтириб кетиб қолмоқчи бўлди-ю, бироқ Жамилага ачинди.

— Яхши бўлмади, Жўрақул. Бечора не ҳасратда ювган.

Жўрақул Муроднинг қўлидан тизгинни оларкан:

— Ярим челақ ем олиб чиқиб берса, бир жойи камаярмиди,— деб пинғиллади.

Муроднинг зардаси қайнаб кетди.

— Ие, сеники қизиқ экан-ку. Бермаса зўрликми?

— Э, нега ёнини олиб қолдинг. Ҳаммаси сени деб бўлди-ку.

— Мени-я?

— Ҳа, сени. Қирғийни ким қўйиб юборди, сен. Оҳ, жойига учиб келганмикин, деб йиғлаб ўтирган ҳам сен... Мен аҳ-

моқ, олиб бориб кўрсата қолай, хотиржам бўлсин, деб иссиқ-да лўкиллаб юрибман.

Мурод ҳам, Жўрақул ҳам бир-бирига қараб жимиб қолишди.

Гиқ этиб эшик очилиб, ичкаридан кўзлари йиғидан қизариб кетган Жамила чиқди.

— Қирғий учиб келган. Уйда. Инида ўтирибди!

— Ана, айтмадимми! — Жўрақул Муродни туртиб қўйди, — ўргатилган бўлгандан кейин қаёққа борарди. Учиб жойига келади-да. Қани, юр Мурод, кўриб чиқамиз. Жамила, Олапаринг боғлиқми?

— Киравер, — деди Жамила ўзи йўл бошлаб.

Қизнинг бирдан ўзгариб, Жўрақулга қилаётган муомаласи Муродни ажаблантирган эди, йўқ, бунда гап бор экан. Жўрақул остонадан ҳатлаши билан Жамила тақ этиб эшикни ёпиб олди.

— Ҳа, қўлга тушмас экансан! — Жамила қувончдан қийқириб юборди. Мурод нима бўлганига тушунолмай, бориб эшикнинг калит соладиган тешигидан қаради. Жўрақул ҳовлининг ўртасида турибди, қулоғи калта, эшакдай баҳайбат ит эса эшик тағида чалқанча ётибди. Жўрақулга қараб аҳён-аҳёнда ириллаб қўяди.

— Қочаман деб овора бўлма, — деди Жамила, — почангдан олади.

— Э, ҳазилингни қўй. Анавини эшик тағидан ол, мен чиқиб кетай.

— Сен билан ҳазиллашишга вақтим йўқ, — Жамила ошхонага кириб кетди. Жўрақул секин деворга қараб келаётган эди, ит ўрнидан туриб боланинг оёғи тағига келиб ётиб олди. Жўрақул худди сурат олдираётган кишидай қотиб қолди. Ошхонадан қоп кўтариб Жамила чиқди.

— Ма, ҳамма кирларни йиғиб ол.

— Э, бор-э!

— Йиғмайсанми? Олапар!

Ит отини эшитиб ириллади. Жўрақул жаҳл билан тупроққа қорилиб ётган кирларни олиб қопга тиқа бошлади. Ит тумшугини оёқларининг орасига олиб кузатиб ётди. Жўрақул ҳамма кирни қопга солиб бўлиб, кўчага йўналган эди, Олапар яна эшикнинг олдига ётиб олди.

— Қаёққа? — деб сўради Жамила.

— Бўлди-да, яна нима дейсан?

— Қопни кўтар! — Жамила Жўрақулга бир кулча совун тутди. — Сойга борасан.

— Нима? — Жўрақулнинг кўзлари олайиб кетди. — Ҳой, индамаганга ҳаддингдан ошаверма. Бир соламан.

— Қўлингни кўтар-чи, Олапар узиб олади.

Ит отини эшитиб яна ириллади. Жўрақулнинг дами ичига тушиб кетди. Жаҳл билан совунни олиб қопни орқалади.

— Узинг юрмайсанми?

— Мен нима қиламан, — деди Жамила эшикни очиб, — ўзинг бориб ювиб келасан.

Жўрақул кўчага чиқаман-у, қопни улоқтириб қочаман, деб ўйлаб, Жамиланинг бормаганига ичида суюниб қўйди. Олапар буни сезгандай кўчага олдинроқ чиқиб турди. Жўрақул остонада турганича қизга, итингни олиб қол, деб ялинди ҳам, дўқ қилди ҳам, бўлмади. Кутиб туравериш жонига тегди шеклли, ит қопнинг бир четидан тортган эди, Жўрақулнинг эси чиқиб кетди.

— Қўрқма, кўп гап сотмай тезроқ юр деяпти, — Жамила кулди, — агар ҳозир бормасанг, индамай почангдан олади, жаҳли ёмон.

— Тўхтаб тур, — Жўрақул муштини ўқталиб қўйди. — Қўлимга тушасан-ку, қулоғингнинг тагига солмасам, Жўрақул отимни бошқа қўяман. Юр, Мурод.

— Мурод бормайди.

— Муродда нима ўчинг бор? — деб бақирди Жўрақул.

— Муродда ўчим йўқ, фақат илтимосим бор, — деди Жамила секин. — Толга чиқиб арқонни боғлаб тушади. Кўча чангитганларинг етар. Анави эшагингни эгасига элтиб беради. Мен унга уйини тушунтираман.

Жўрақул дод деб юбораёзди. Кўзлари ёниб турган Олапарга қараб аранг ўзини босди. Қопни кўтариб индамай сойга кетди. «Кирини қоп-попи билан сойга оқизиб юбораман», деб ўйлади Жўрақул ва секин ёнига кўз қирини ташлади. Олапар Жўрақулдан кўз олмай, думини ликиллатиб келарди. Жўрақул барзанги итдан осонликча қутула олмаслигини тушунди.

Мурод арқонни толга боғлаб, эшакни эгасига топшириб келди ҳам, Жўрақулдан дарак йўқ. Хавотир олиб бориб келмоқчи бўлганди, Жамила тўхтатди.

— Қўявер, халақит берма, бориб келдим. Гупиллатиб кир юваёпти. Юр, қирғийни кўрасанми?

Мурод Жамилага шубҳаланиб қараган эди, Жамила ха-
холаб кулиб юборди.

— Қўрқма, Олапар ҳозир Жўрақул билан банд.

Улар ичқари кириб кетишди. Талай вақтдан сўнг кўчага
чиқишганда, олисда боши ерга тегай-тегай деб энгашиб кела-
ётган Жўрақул кўринди. Ёнида Олапар. У Жўрақулдан кўз
олмай думини ликиллайтиб келяпти. Мурод Жўрақулга ачи-
ниб, бориб қопини жўтармоқчи эди, ит олдига солиб қувиб
берди.

— Яқинлашма, Мурод! — деди Жўрақул инқиллаб, — бу
ит эмас бир бало экан: бирпас дам олдирмади-я, энди дам
олай десам, бурнимнинг тагида ириллайди.

Мурод четга ўтиб, Жўрақулнинг орқасидан кела бошлади.
Жамила эшикни очди. Жўрақул индамай ҳовлига кириб қоп-
ни айвонга иргитди.

— Ол!

— Ия, бунга яхшилаб сиқмабсан-ку! — Жамила қопни
очиб, кирни титкилай бошлади. — Энди яхшилаб сиқиб, дор-
га ёй!

— Ёймайман, — деди Жўрақул йиғламсираб.

— Бақирма, қандоқ бўлса, ўшандоқ қилиб қўясан. Унга-
ча санайман. Агар қилмасанг, ўзингдан кўр. Бир, икки...

— Мурод қарашиб юборсин.

— Майли, Мурод, қарашиб юборақол, — деди Жамила.
Жўрақулнинг қавариб кетган жўлларига қараб ачинганидан,
қўй мен ўзим ёяқоламан, деб юборишига ҳам сал қолди-ю, ле-
кин ўзини босди. Айвоннинг зинасига ўтирганича тишини ти-
шига қўйиб кузата бошлади. Мурод, Жўрақул ҳамма кирни
сиқиб дорга ёйиб бўлиши билан Олапар думини ликиллайтиб
уйчасига кириб кетди. Жўрақул Жамилага бир хўмрайиб қа-
ради-да, Мурод билан бошлашиб кўчага чиқди.

— Урардим-у, яқинда онаси ўлган, — деди Жўрақул, —
ҳамма ишни ўзи қилади.

— Бечорага қийин экан.

— Қийин ҳам гапми? — Жўрақул орқасига қараб тўхтади.
Эшик олдида Жамила қараб турарди. Жўрақул ғалати бўлиб
кетди. Мурод ҳам. Иккаласи нима қилишини билмай, ҳайрон
бўлиб туришган эди, Жамила иккиланиб қолишганини кўриб
уларнинг ёнига ўзи келди.

— Жўрақул, — деди ерга қараб, — урақол. Урмасам отим-

ни бошқа қўяман, деб қасам ичгандинг. Биламан, барибир айтганингни қилиб пайт пойлаб ўч оласан.

Жўрақул қизариб кетди. Бир нима демоқчи бўлди-ю, гапиролмай, бошини қуйи солди.

— Бўлмаса, отингни... бошқа қўяқол,— деди Жамила,— Жўрақул эмас, Жўра бўлақолсин-а?— Жамила югуриб кириб кетди. Жўрақулга Жамиланинг гапи ёқиб кетдими, беихтиёр жилмайди.

— Юр, кетдик,— деди Мурод,— кечга қоламиз.

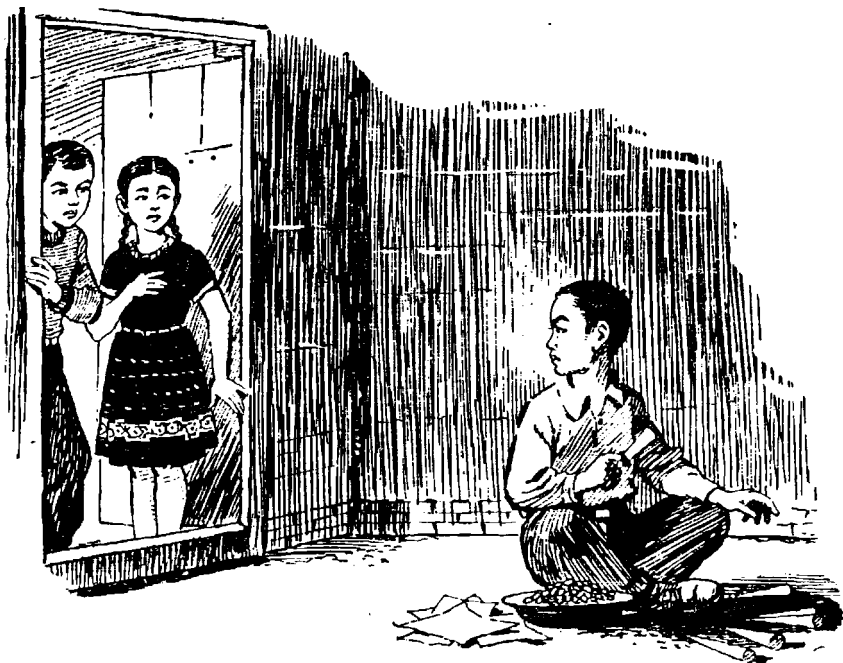
— Қаерга?

— Қовун полизга. Уйнаб келамиз.

Муроднинг бувиси кўчада пойлаб турган экан.

— Ҳой, болам, қаёқларда тентираб юрибсан, борадиган бўлсанг, тезроқ бормайсанми. Тоғангни овқати совуб қолди.

АТТАНГ...

окир ҳақидаги бу хабарни бир зумда ҳамма эшитса ҳам негадир ҳеч кимнинг ишонгиси келмасди.

— Бўлмаган гапдир...— деди шубҳаланиб отряд советининг раиси Зуҳра,— наҳотки шундоғ бола...

— Э, шундоғ бола бундай иш қилмайди деб, сенга ким айтди?— Мавжуда қоп-қора кўзларини пирпиратиб уни ишонтиришга тиришарди.— Чин пионер сўзим. Ўз кўзим билан кўрдим-а!

— Тўхта,— Зуҳра унинг гафини бўлди,— қани бир бошдан гапириб берчи.

Болалар Мавжудани ўраб олишди. Ҳамма тоқатсизлик билан унинг оғзига тикилди.

— Дарсдан кейин ойим билан бозорга борган эдим. Чойхонанинг олдидан ўтиб кетаётсак «миндал, кеб қолинг», деб

қичқираётган боланинг овози қулогимга танишдек туюлди, дарров орқамга қарадим. Қўлида воронка қилинган бир таллай қоғозда миндални ўтган-кетганга кўз-кўз қилаётган Шокирни кўрдим. У атрофига аланглаб қарар, ҳеч ким танимасин дебми, шапқасини қошларигача бостириб кийиб олган эди. Мени кўриши билан бир зум ағрайиб қолди. Сўнг секингина одамларнинг орасига кириб кетди.

— Бўлмаган гап! Бу чўпчакни ўзинг тўқиб чиқаргансан,— деди Ҳақим китоб-дафтарларини шоша-пиша папкасига жойлар экан:

— Ахир эрталаб уйига кирганимда бошини боғлаб ётган эди-ку. Шунинг учун ўқитувчига касал дедим-да.

Зухра ўйланиб қолди. Ўтган кун Шокир арифметикадан «2» олди, кейинги пайтларда уй вазифаларини ҳам бажармай кела бошлади, шуларнинг ҳаммаси унинг кўз олдидадан ўтди-ю, юрагидаги шубҳа ўча бошлади.

— Юр, Шокирларникига борамиз,— деди у Ҳақимга. Ҳақим Шокирга ишонмаяпсанми, қўй, овора бўлиб нима қиламиз, демоқчи бўлди-ю, бироқ Зухранинг қарори қатъийлигини кўриб индамади.

Улар йўлда боришаркан, Шокирнинг тунов кунги қилиғи Ҳақимнинг эсига тушиб, юрагига алланарса чанг солгандай бўлди: Ҳақим овқатланиб бўлиб энди дарсига ўтирган эди, Шокир кириб келди. Унинг сепкилли юзиде, бир-бирига туташган қошлари остидаги айёрона қисилган кўзларида қандайдир бесаранжомлик сезиларди. У, стол устидаги дафтарга бир кўз ташлади-да, худди овқатига пашша тушганини кўриб, таъби хира бўлган кишидек афтини бужмайтирди.

— Арифметиками?

— Утир,— деди Ҳақим Шокирга стул қўйиб,— бирга тайёрлаймиз.

— Биз бунни кеча қойилмачоқ қилиб қўйганмиз,— деди, кейин, тишлари орасидан ғалати товуш чиқариб қўйди.

Ҳақим унга қаради-да, хахолаб кулиб юборди.

— Нега куласан?— деди Шокир қоғоғини солиб.

— Ахир бу бугун берилган вазифа-ку!— Ҳақим ҳамон кулгидан ўзини тиёлмасди. Шокирнинг сепкилли юзига билинар-билимас қизиллик югурди, зўрма-зўраки илжайди. Бу илжайиш негадир Ҳақимга тиши оғриган одамнинг афтини эслатди.

— Менга қара,— деди Шокир гапни бошқа ёққа буриб,— ойнинг туршак ивитадими?

— Нима эди?— сўради Ҳаким ҳайрон бўлиб.

— Шундай. Сўрадим-да.

Ҳаким уни шарват ичгиси келяпти шекилли, деб ўрнидан турган эди, Шокир тўхтатди.

— Менга қара, данагини... данагини нима қиласизлар?

— Данагини? Синглимдан сўра, йиғиб юрарди.

— Қани у?— Шокир жавоб кутмасданоқ, югуриб ҳовлига чиқиб кетди. Ҳаким ҳайрон бўлганча қолаберди. Бир оздан сўнг ичкарига Ҳакимнинг синглиси Юлдуз кирди.

— Пулни қаердан олдинг?— сўради Ҳаким унинг қўлидаги тангани кўриб.

— Шокир акам бердилар. Мен-чи, ака, мен-чи, уларга бир халта данак бердим.

Ҳаким ҳеч нарсага тушунмади. Демак ўша данакларни... йўғ-э, Ҳаким ҳамон ўйларди.

— Ётдик шекилли,— унинг хаёлини бўлди Зуҳра,— шу ерми?

— Ҳа,— деди Ҳаким йўл бошлаб. Улар ҳовлига киришганда ёнғоқнинг тагида самовар қўяётган Ҳадича холадан бўлак ҳеч ким кўринмади.

— Вой, келинлар, нечук?— деб қувониб кетди Ҳадича хола ва шоша-пиша қўлидаги тарашани самоварга ташлаб, уларга кучоқ очди.— Омон-эсон юрибсизларми, Шокиржонга ўртоқларингни олиб кел, дарсингни шу ерда қил, дейман. У ҳам хўп деб чиқиб кетади-ю, шўппайиб ёлғиз кириб келади. Шунақа келиб-келиб турунлар, айланайлар. Мен ҳам тинч бўламан, отаси Маскопда, ўқишда, онаси Марғилон комондропга кетган.— Хола гапира-гапира супага кўрпача солди,— Шокир, ҳой Шокир! Боласи тушмагур мактабдан келади-ю, боққа кириб кетганча дом-дараксиз йўқолиб кетади. Очиқ ҳавода дарс ҳам миямга яхши киради, дейди.

— Биз ҳам ўша ёққа бора қолайлик,— деди Зуҳра ва Ҳаким билан бошлашиб боққа ўтди.

Бироқ боғда ҳеч ким йўқ эди. Шокирни тополмай қайтиб чиқишаётганда бирдан Ҳаким:

— Зуҳра, анавини қара,— деб қўли билан боғ этагидаги пастак ҳужрачани кўрсатди,— ҳужранинг эшиги ҳозир ёпилди. Балки ўша ердадир.

Ичкарида чўққайиб ўтирган Шокир ишга берилиб кетган

эди. У қоғозларни воронка шаклида ўрарди-да, битталаб магиз соларди. Эшикдан кирган синфдошларини ҳам пайқамади.

— Эҳтиёт бўл, саногдан адашиб кетасан,— деди Зухра чидаб туролмай.

Шокир орқасига ўгирилди. У жар ёқасидан чиқиб қолиб, хушини йўқотган кишидек, қалин лабларини очганча бақрайиб қолган эди.

Улар Шокирларникидан чиқишганда қуёш новча теракларнинг орқасига яширина бошлаган эди. Иккови ҳам жим, ҳозирги воқеа икковини ҳам қийнаётганди.

Ҳаким бугун дам олиш куни бўлганидан кеч турди. Энди чойни ичиб китоб-дафтарларини тартибга солаётган эди, Шокирнинг овози эшитилгандай бўлди: «шундай туюлди шекилли, кечаги воқеадан сўнг келармиди?» деб хаёлидан ўтказди у.

— Нега миқ этмайсан? Шокиржон чақиряпти,— ҳовлидан онасининг товуши эшитилди.

Ҳаким шошилганича шиппагини пойма-пой кийиб кўчага чиқди. У ўртоғининг авзойини кўриб ҳайрон бўлиб қолди. Эшик олдида ранги ўчган, қошлари чимирилган Шокир турарди.

— Менга қара,— деди у ҳатто Ҳаким билан сўрашмай ҳам,— Зухрани сен бошлаб келдингми?

Ҳаким ўртоғини хафа қилмаслик учун:

— Ҳа,— деди,— нима эди?

— Қойилман сендай ўртоққа!

— Менга қара, тагин мендан ўпкалаяпсанми-а? Қайтага мен сендан хафа бўлишим керак, билдингми! Ҳамманинг олдида ёлғончи қилдинг мени.

— Бўлди,— деди Шокир қўл силтаб,— мени ўртоқ дема.

— Ўзинг биласан,— Ҳакимнинг ҳам зардаси қайнаб кетди,— лекин нарса сотиб пул топишга ким мажбур қиляпти сени?

— Ҳа, менга хўжайинмисан?— Шокирнинг вазоҳати ёқалашмоқчи бўлиб келган кишини эслатарди,— ўзингни бил. Бундан кейин мошхўрдага қатиқ бўлаверма, эшитдингми?!

— Шокир, ўйлаб гапир, ҳа, ўйлаб гапир. Икки кундан кейин онанг келади. Кундалигингни қандай кўрсатасан? Нима иш қиляпсан ўзи? Даданг билиб қолсалар нима дейсан?

Шокир Ҳакимга қаради, унинг кўз ўнгида яшин чақна-

гандай бўлди. Аттанг. Қилгиликни қилиб қўйди-ю, бу ҳақда ҳеч ўйлаб кўрмабди ҳам. Нимадир демоқчи бўлди-ю, бироқ гапиролмади. Худди гапи томоғига тиқилиб қолаётгандек ютиниб, бошини эгди.

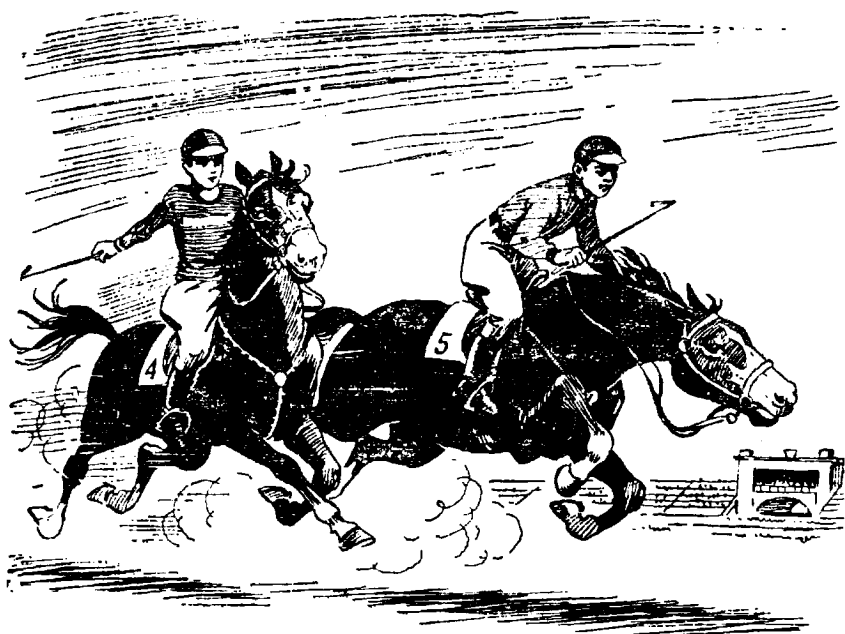
Орадан икки кун ўтди.

— Шокир, ичкарига кир,— деди Зухра синф олдида турган Шокирга,— ҳозир сенинг ишингни муҳокама қилмоқчимиз.

Шокир не аҳволда ичкарига кирганда болалар ўринларидан бир қўзғалиб қўйишди. У ўтирганларга кўзларини жавдиратиб қаради-ю, охирги партада қўллари билан бошини ушлаб, ғамгин ўтирган онасига кўзи тушди.

Шу пайт Шокирнинг кўринишидан «Аттанг, нима иш қилиб қўйдим», деяётгандек эди.

ПОЙГА

имёғочдаги радиокарнай хириллаб дам одамларни тартибга чақиради, дам аллақандай куйни хиргойи қилади, бироқ ҳеч ким қулоқ солмайди; ҳамма ўзи билан овора. Иппадром лиқ тўлган, ҳатто майдон атрофини ўраб турган сон-саноқсиз очиқ машиналарнинг усти ҳам тир-банд одам. Баъзилар дарахт тепасига ҳам чиқиб олишган, чунки бу ерга райондаги ҳамма колхозлардан одамлар келишган. Бугун байрамнинг биринчи куни, район биринчилиги учун пойга бўлади, кейин уч кун улоқ давом этади.

Шокир иккаламиз оломонни аранг ёриб боряпмиз. Шокир бир қўлида қамчи, бир қўли билан камаримни ушлаб, йиқила-суқила орқамдан келяпти. Билиб турибман, анча ҳаяжонланяпти. Фақат у эмас, мен ҳам ундан ортиқ ҳаяжондаман. Оёқларим қалтираб, букилиб-букилиб кетади. Лекин бу аҳ-волимни Шокирга сездирмаслик керак.

— Қўрқма, энг муҳими қўрқма! «Юлдузча»ни биласан-ку, бунақаси дунёда битта. Унга ишонса бўлади. Фақат тўсиққа келганда нихтала-ю, ортиқча қийнама, хўпми?— дедим.

— Хўп,— деди Шокир.

Ишқилиб бирон муҳим нарсани унутиб қўймай, дейман. Шокир бўлса гапларимга «хўп» дейди-ю, бироқ сўзимни эшитяптими, йўқми, билмайман.

Бир амаллаб одамларнинг орасидан чиқиб олдик. Шокир энгил «уҳ» тортиб қамчи билан этигининг қўнжигга уриб қўйди. У бошини қийиқ билан танғиб, этигининг қўнжини тўпигигача қайтариб олган, тавба, худди ҳақиқий чавандознинг ўзи-я, унга шундай ҳавасим келяптики, лекин иложим қанча. Мен пойгага яхшироқ тайёрлана олганим йўқ. Шунинг учун бу гал Шокир қатнашадиган бўлди. Лекин бунинг нима фарқи бор. Уми, менми, барибир эмасми. Ишқилиб ютсак бас.

— Диққат, диққат! Пойга бошланишига беш минут қолди. Бугунги мусобақада райондаги ўн олти мактаб ўқувчилари қатнашади.

Дикторнинг овози тантанали эшитилиши билан Шокир қўлимни қаттиқ қисди-да, югуриб кетди. Мен орқага қайтиб, дарров ўзимизнинг машинага чиқиб олдим. Қобилбобо менга қараб қўйди-да, соқолини тутамлаб яна майдонга тикилди. Унинг томирлари бўртган ориқ қўллари билинар-билимас титрап эди.

Майдонга қарайман, лекин кўзимга пишқириб турган «Юлдузча»дан бўлак ҳеч нарса кўринмайди.

Радио овози тинди. Майдонга салобатли жимлик чўкди. Кейин бирдан ҳамма ёқни от дупури тутиб кетди. Икки кўзим ҳамон отлиқларда. Отга минган Шокир ўртада кетяпти. «Юлдузча» қулоқларини динг қилиб, чиройли бўйнини чўзиб тўсиқлардан энгил ўтиб бормоқда. От ҳар сакраганда Шокир унинг бўйнига ёпишиб олади-ю, кейин яна қаддини кўтаради ва ён-верига қараб қўяди. «Қойил!» деб қичқириб юбораман бирдан, чунки «Юлдузча» бешинчи ўринга ўтиб бормоқда эди.

— Энди жilовини бўшат, болам!— дейди Қобилбобо ҳам ўзини тутолмай,— бўшат, айна мовриди.

Отлар майдонни иккинчи марта айлана бошлайди, энди йўлда тўсиқ йўқ, бу ёғи осон.

— «Юлдузча!»— деб қичқираман олдимиздан ўтишаётганда,— бўш келма.

— Ҳа, ҳа. Бўш келма! — дейди Қобилбобо ҳам.

Одамлар нималардир деб қичқиришади, қўл силкишади. «Юлдузча» энди тўртинчи бўлиб бормоқда. «Юлдузча» олдинга бир сапчиди-да, ёнидаги икки отни орқада қолдириб кетди. Яна ҳамма ёқни одамларнинг қийқириғи қоплади. Бизнинг тойчоғимиз эса ҳамма кучини йиғиб ҳамон олға интиларди. Яна бир отлиқ орқада қола бошлади.

— Қамчини бос! — деб қичқира бошладим.

— Бўш келма! — деди Қобилбобо ҳам. — Бўш келма, болам.

Ҳозир «Юлдузча» яна бир олдинга сапчиши керак, бўлмаса... ҳаяжондан кўзларимни маҳкам юмиб олдим. Қулоғимга одамларнинг шовқин-сурони эшитилиб турибди. Бироқ кўзимни очгани юрагим дов бермайди. Шу пайт бирдан ҳамма ёқни жимлик қоплади. Кўзимни секин очиб қарадим.

Энг олдинда «Юлдузча» ўқдек учиб келарди! Шу пайт одамларнинг қичқириғи орасидан дикторнинг тантанали овози эшитилди:

— Диққат, диққат! Маррага биринчи бўлиб «Юлдузча» келди. Мусобақа голиби ўн иккинчи мактаб ўқувчиси Шокир Мирзакаримов!

Мен одамлар орасини ёриб майдонга ўтиб олдим-да, «Юлдузча»га қараб югурдим.

Бу ғалабамиз кейин бўлган. Аввал нима гап бўлганидан хабарингиз йўқ, келинг, айтиб берай.

Шокирларникига чиқсам, диванда ётган экан. Қўжрагида аллақандай китоб. Секин бўйнимни чўзиб қардим: «Мюнхазеннинг бошидан кечирганлари». Тавба! Шокир ҳам қизиқ. Қаёқдаги чўпчакларни ўқийди-да, кейин доим хаёл суриб ётади. Бўлмаса кеча ўзи айтган-а, «тушга яқин чиқ, тайёр бўлиб тураман», деб.

— Сени қара-ю, бунақа чўзилиб ётишингни билганимда, ўзим кетаверардим.

Шокир лип этиб ўрнидан турди.

— Эҳ, Вали, бир ажойиб китоб ўқидим...

— Бўлди, борасанми-йўқми, — дедим гапини чўрт кесиб. Қўйиб берсам, ҳаммасини гапириб беради. Чўпчак эшитишга кимда вақт бор!

Шокир апил-тапил кийина бошлади.

— Сен кўчада кутиб тур, дарров чиқаман.

Кўчага чиқдим. Хиёл ўтмай Шокир кўринди.

— Юр.

— Олдингми?

— Бўлмаса-чи, мана,— деб Шокир пахталигини ечиб кўрсатди.— Ойимнинг кир ёядиган арқони. Белимга боғлаб олдим. Барибир ҳозир жерак эмас-ку. Кечқурун яна тортиб кўяман.

Кетдик.

Келсак Қобилбобо отларга ем солаётган экан. Қараша бошладик. Шокир бир тўрва емни олиб, бурчакдаги панжара ичида гижинглаётган тойга солмоқчи бўлган эди, Қобилбобо тўхтади.

— Менга берақол,— деди у тўрвани олиб,— ҳуркитиб юборасан. Шарпага булутга сапчийди. Асов-да, асов. Қўлга ҳеч ўрганмади, ўрганмади.

«Уша», деди Шокир қулоғимга пичирлаб. Қарадим. Тоймисан-той. Пешанасида катта қашқаси ҳам бор. Қулоқларини диккайтириб, олов кўзлари билан бир қаради-да, олдинги икки оёғини кўтариб пишқирди.

— Қўлга ўргатиб олсак борми, пойгада биринчилиكنи олади,— деди Шокир,— кеча раис «қирдаги йилқиларга қўшиб юборақолинг, барибир қўлга ўрганмайди», деб Қобилбобага тайинлаб кетди.

— Йўғ-е.

— Рост.

Ташқарига чиқдик.

— Хўп ажойиб той-да, Қобилбобо,— дедим,— қўлга ўргатиб, пойгага қўйса бошқа отларни ярим йўлда қолдириб кетса жерак-а?

Қобилбобо соқолини тутамлаб, Шокир билан менга бир қараб қўйди-ю, оппоқ ўсиқ қошларини чимирди.

— Зумрашалар, тойга қанд бериб юрганмишсанлар.

— Йўғ-е,— дедик баб-баравар.

— Йўғинг нимаси. Матқобил ўз кўзи билан кўрибди-ку!

Лабимни тишлаб қолдим. Негаки, ўтган куни Шокир билан чойхоначидан насияга қанд олган эдик. Ушанда чойхоначи «кўпроқ олаверинглар, ҳисоб-китобини дадаларингиз билан қиламан», деганда, Шокир: «уйда қанд кўп, буни тойга оляпмиз» деб оғзидан гуллаб қўйган эди.

Секин Шокирга қарадим.

— Тойга деб ўзимиз олиб еган эдик, Қобилбобо,— деди

Шокир. «Хайрият» деб қўйдим ичимда. Қобилбобо чойхоначи кўрибди деб, ўсмоқчилаб сўраган эканми, Шокирнинг гапига дарров ишона қолди.

— Тагин бор-йўғимда олдига яқинлаша кўрманглар.

— Йўғ-е... жинни бўлибмизми,— деди Шокир.

— Ҳа, бунақа жуда зотдор-а,— деб қўйди бобо,— жўп, бўлма-са, мен кетдим, бораёй.

Ҳар куни шу: тушда келиб отларга қараб турамыз. Қобилбобо уйига бориб овқатланиб келади.

Қобилбобо кетиши билан бир оз ўзимга келдим.

— Қўлга тушай дедик-а, Шокир?

— Ҳа, бунақа иш хавф-хатарсиз бўлмайди,— деди Шокир белидаги арқонни ечиб,— бошлаймизми?

— Майли.

— Ма, бир учини ушла, бир учини тойнинг бўйнига солиб чиқаман.

Шокир ичкарига кириб кетиб, анчадан кейин чиқди. Докадек оқарган юзидан, қўлларининг қалтирашидан роса қўрққанлиги кўриниб турса ҳам, сездирмай илжайди.

— Асов деганча бор. Бўйнига арқон солдиргунча, ярим чўнтак қандимни еди. Қани, арқонни белимга боғла. Маҳкамроқ, э-э, жуда сиқиб юбординг-ку, нафасим тиқилиб қолди. Бўлди, бор, тойни ҳайдаб чиқ. Мен шу ерда тураман.

Ичкарига кириб эшикни очдим, кейин орқага ўтиб, хипчин билан тойнинг яғринига бир туширган эдим, той ўқдек отилиб ташқарига чиқди. Чиқди-ю, қаёққа боришини билмай, туриб қолди.

— Вали, нимага қаққайиб турибсан,— деди Шокир,— ур!

— Эсинг жойидами?

— Ҳа?!

— Сени судраб кетса-чи.

— Мени-я. Ана холос. Мюнхаузенни ўқимаганлигинг шу ердан билиниб турибди. Бунақа ишга юрак керак, оғайни,— деб керилиб қўйди у,— қани, бўл. Югуриб-югуриб ҳовридан тушади. Яна жойига киргизиб қўямиз.

Қамчи тортдим. Той Шокирнинг атрофида гир айланди-ю, далага отилди. Шокир гандираклаб йиқилди. Той олдинга интилиб, бор жучи билан уни судраб кетди. Мен нима қилишимни билмай анқайиб қолдим.

— Вали, Вали, қаёқдасан?— деб қичқирди Шокир.

Шундагина кетидан чопдим. Юз метрча югуриб, Шокирга

етиб олиб арқонга ёпишдим. Той иккаламизни судраб кетяпти-ю, хаёлимда, қани энди каттақон чана бўлса, маза қилардик, дейман. Икки кишини судраш тойга огирлик қилдими, тўхтади.

— Менга қара, Шокир, ке, яхшиси белингдаги арқонни ечиб юборақолай, отхонага ўзи қайтиб борар.

— Бормаса-чи?

— Қизиқмисан, қаерга борарди.

— Шу пайт таранг бўлиб турган арқон бўшагандек бўлди, секин бошимни кўтариб қарасам, той бизга қараб келяпти. Жон-поним чиқиб кетди. Шокирни маҳкам қучоқлаб олдим.

— Ҳозир ўчини олади биздан,— дедим қўрқиб,— ҳамма-сига сен айбдорсан. «Ўргатамиз», «пойгага қатнашамиз».

— Э, нима деяпсан. Маза қилиб житоб ўқиб ётган жойимдан ўзинг олиб чиқдинг-ку.

— Мен-а?!

— Ҳа, сен.

— Нега кеча ўзинг уйга кир деб ялиндинг? Бундан чиқдики...

— Шу пайт той тепамизда кишнади. Оғзимдаги гапим ичимга тушиб кетиб, ер тишлаб қолдим. Шу алпозда иккаламиз ҳам индамай ётавердик. Бир вақт той оёғимдан тишлаб судраб кетадигандай туюлди менга:

— Тур, қоч!— деб шивирладим Шокирга,— мен ҳам кетингдан югураман.

— Аҳмоқ, қаёққа қочаман,— деди у йиғламсираб,— белимдан арқон боғлаб қўйибсан-ку.

— Баб-баравар турамыз,— дедим,— бунақада эрталабга-ча ётаверамиз.

— Хўп!— деди Шокир.

— Секин турдик. Йўқ, той жойидан қимирламади. Шокир чўнтагидан қанд олиб тутди. Той Шокирнинг қўл узатаётганини кўриб орқасига тисарилди-ю, бироқ қандга кўзи тушиб, бўйинини чўзди.

— Шокир билан олдинма-кейин кета бошладик. Той ҳам орқамиздан юрди. Отхонага кирдик. Той ҳам кирди. Биз бир амаллаб ташқарига чиқиб олдик.

— Ия, бўйнидан арқонни ечмабмиз-ку,— деди Шокир, у кириб тойнинг бўйнидан арқонни ечиб чиқмоқчи эди, узоқдан Қобилбобо кўриниб қолди.

Шокир арқоннинг учини ичкарига улоқтириб, эшикни зичлаб ёпди-да, остонага ўтириб олди.

— Ҳа, азаматлар, ўтирибсизларми? Баракалла, баракалла. Ие, Шокирвой, нега ҳамма ёғинг қор?

— Ҳи... ҳалиги, Вали билан қорбўрон ўйнадик.

— Шунақами?.. Қани бундоқ қил-чи.

Қобилбобо отхонага кириб коржомасини кия бошлади.

— Шокир, ҳо Шокир, анави арқонми? Нега бу ерда ёғибди?

Қўрқа-писа отхонага кирдик. Қобилбобо арқонни тортган эди, той кишнаб юборди.

— Бу нимаси, сенлар бойладингларми?

— Ҳа ҳалиги... той ҳадеб панжарадан бўйнини чўзаверган эди, қочиб кетмасин деб...

— Боғлаб қўйдик,— дедим Шокирни туртиб.

— Ҳа, ҳа, боғлаб қўйдик.

Қобилбобо тойнинг бўйнидан арқонни ечиб, олдимизга улоқтирди.

— Жўна икковинг бу ердан!

Ижкаламиз арқонни ҳам ташлаб қочдик.

— Яхши бўлмади,— деди Шокир ярим йўлда,— юр, бориб узр сўраймиз.

— Эртага борсак-чи, унгача Қобилбобо ҳам жаҳлидан тушиб қолади.

— Гапинг тўғри,— деди Шокир хўрсиниб,— той бизга анча ўрганиб қолувди-да, ишимиз чала қолди.

— Қўявер,— дедим унга далда бериб,— барибир эртага келамиз. Дадам, одам бир ишни бошласа, охиригача етказиши керак, дейдилар.

Эртасига келганимизда Қобилбобо ҳайдаб юбормади-ю, бироқ қовоғини солиб қарши олди. Той бизга ўрганиб қолганини кўргандан кейин жаҳлидан тушди.

— Лекин менсиз олдига яқинлаша кўрманглар,— деди бир оз ён бериб — тойни ўргатмоқчи бўлсаларинг, шартим шуки, мен боримда ўргатасанлар, хўпми?

— Хўп,— дедик.

Ниҳоят биз орзиқиб кутган кун ҳам келди. Мен бу ҳақда сизга, ёдингизда бўлса, ҳикоянинг бошида гапириб берган эдим.

МУСИЧА

ли банди йўқ, эски папкани қўлтиқлаб синфга кириб келганда дарсга энди қўнғироқ чалинган эди.

— Ана ўзи!— деди Наима гапдан тўхтаб.— Тавба, қачон қараса тили оғзига тиқилиб юради-я.

Болалар Алига қараб кулиб юборишди. Али эса довдираб остонада туриб қолди.

— Ҳа, нега куласанлар?— деди ниҳоят гўлдураб,— маймун ўйнатяпманми?

— Йўғ-е,— деди Наима киноя билан,— ўзинг маймун бўлиб ўйнаяпсан.

Алининг жўзлари чақнаб кетди.

— Қим маймун?

— Гапни сурма,— деди Наима ҳам қизишиб,— боя нима қилдинг, қани, гапир.

— Нима қипман?!

— Вой тавба. Одамнинг кўзига қараб тонади-я!

— Нима, нима дединг?— Али жаҳл билан қўлтиғидаги папкани қўлига олди.— Қани, қани, яна битта қайтар.

Шу пайт синфга ўқитувчи кириб қолмаса, папка Наиманинг ё елкасини қақшатарди, ё бошини. У оғзи очилиб кетган папкани жаҳл билан қайта қўлтиғига тикди-ю, жойига ўтиб кетатуриб: «шошмай тур» деб қўйди.

Дарс бошланди. Аммо ўқитувчининг гапи Алининг қулоғига кирмасди; у жаҳлдан тушмаган эди. Тавба, унга нима-я. Биров сенга тегмагандан кейин сақичингни чайнаб жим юрвер. Нима бўлса аралашаверади. Маҳаллада-ку, унинг дастидан дод демаган бола йўқ. Мактабдан боради-ю, кўчага сув сепади, супуради. Ана ундан кейин супурган жойида ўйнаб кўрчи. Балого қоласан. Супуришга шунчалик ишқивоз бўлсанг, ҳовлингни супур. Кўча билан нима ишинг бор. Бу ҳам майли. Ҳаммадан алам қиладигани шуки, остонага ўтириб олиб тўқсон яшар кампирдай ақл ўргатади: кўча чангитгандан кўра аригингни тозаласанг бўлмайдим, эшигинг олдидаги дарахтнинг тагини юмшатиб қўй, бир оғиз гапириб кўринг-чи, ё дадангизни, ё ойингизни ишдан келишини кутиб, тўғри олдига чиқади-да, шундоқ-шундоқ дейди. Уша кунини ё ариқ тозалайсиз, ё бел қайиштириб ер чопасиз. Тавба, бундан қандоқ қутулса бўлади-а?

Эрта билан папкасини қўлтиқлаб мактабга келаётган эди. Кичкина болалар мусичанинг оёғига ип бойлаб учуриб юришган экан. Али улардан мусичани тортиб олди. Ипнинг учига бир варақ қоғоз бойлаб мусичани қўйиб юборди. Мусича қоғозни пирпирак қилиб учиб кетиши билан Али болаларга ўзининг мерганлигини кўрсатиб қўймоқчи бўлиб ердан тош олди-да, қоғозни пойлаб отган эди, тош қоғозга эмас, мусичанинг қанотига тегди-ю, қуш тап этиб ерга тушди. Шу пайт Наима пайдо бўлиб қолиб, бир бобиллаб кетди. Болалар тум-тарақай қочишди. Али ҳам, ке, сен билан айтишиб ўтираманми, деб мактабга бурилди кетди. Энди мактабга келиб болаларнинг олдида Алини ерга уриб, ўзини окмонга кўтармоқчи, писмиқ. Тутиб олиб ҳеч ким кўрмайдиган жойда бир таъзирини бериш керак.

Бироқ катта танаффусда ҳам, кичкина танаффусда ҳам Наимани ёлғиз қўлга тушириб бўлмади. Уйга ҳам қизлар билан бирга кетди. Али аламидан чиқолмай уйга келса, жанжалнинг устидан чиқди.

— Ҳа, нима қил дейсиз!— деди онаси,— мунча энди, аввал кўринг, билинг...

— Йўқотинг, вассалом, башарасини кўрмай,— деди дадаси гапни чўрт бўлиб.

Али бўшашиб йўлакда туриб қолди. У ҳайрон эди, шу пайтгача дадасининг жаҳли чиққанини ё бировга қаттиқ-қурум гапирганини кўрган эмасди.

Айвоннинг зинасига пўстак ташлаб, устида оёғини офтобга тоблаб уқалаб ўтирган бувиси:

— Алижон, бу ёққа кел, болам,— деди.

— Нима бўлди, буви?

— Мушукнинг жанжали,— деди бувиси,— айвонга чиқ, болам, очиқиб келгансан, чойингни ич.

Алининг кўнгли жойига тушди. Хайрият-эй, мушукнинг жанжали экан. Қурғур мушук ўтган куни онаси ташқарига чиқиб кетганда, қийма тахтанинг устидан катта бир бўлак гўштни илиб кетган эди. Бугун ҳам бир бало қилган, бўлма-са дадасининг жаҳли чиқармиди.

Али наридан-бери чой ичиб, кўчага чиқди-ю, Наималарнинг уйи томонга қаради: қани шу топда чиқса, ҳеч ким йўқ, айни хонаси эди. Анча кутди. Наимадан дарак бўлмади. Ҳатто ланг очиқ турадиган эшиги ҳам аксига бугун ёпиқ эди. Али эшикка кўз қирини ташлаб, ижки-уч марта у ёқдан-бу ёққа ўтди. Ниҳоят сабри чидамай, эшикнинг калит соладиган тешигидан секин мўралади. Наиманинг онаси ҳовлида кир юваётган экан. Наима йўқ, демак, ҳали келмаган. Қизиқ, ундай деса Наима мактабдан ҳаммадан аввал чиққан эди. Шу пайт:

— Наима,— деб чақириб қолди онаси,— қизим, жирни ёйишиб юбор.

Наима кафти билан кўзларини ишқалаб уйдан чиқиб келди.

— Қўй, қизим, хафа бўлаверма, зора кўзини очса. Ҳали кўриб ўзимнинг ҳам юрагим эзилиб кетди.

Наима чуққайиб кирларни қўлига дасталади-да, эшик олдига чизимчага ёйгани кела бошлаган эди, Али ўзини четга олди. Қойил. Бир нарса бўлган, бўлмаса у унча-мунчага йиғлайдиган қиз эмас. Ажаб бўпти. Али хурсанд бўлиб, жўнаб қолди. Болалар билан роса ўйнаб, уйга кирганда, ойиси аллақачон ишга кетган эди. Бувиси ҳассасига энгагини тираб зинада ўтирибди.

— Буви, нима қилиб ўтирибсиз?— деди Али.

— Ўзим, болам, ўзим,— деди бувиси хомуш,— қозонда овқатнинг бор, совиб қолмасин, олиб е.

Лекин Али овқатни иштаҳасизлик билан еди. Папкасидан китоб-дафтарларини олиб, дарсга ўтирди. Тўғрида дадасининг деразасида чироқ ўчди. Аммо, папироснинг чўғи анчагача кўриниб турди.

— Ойи, келмадимми?— деди дадаси деразадан бошини чиқариб.

— Йўқ, болам, келмади,— бувиси тиззасининг кўзларини уқалай-уқалай ўрнидан турди, ҳасса билан пўстакни уриб қоқди,— келмади, келса шу пайтгача келарди, келмади.

Бувиси айвонга кирди.

— Нима, буви?

— Мусича, болам, мусича,— деди у пўстакни хонтахтанинг ёнига ёзиб,— бечора болалари эрталабдан бери чирқ-чирқ қила-қила, энди тинди. Онаси учиб келармикин десам келмади. Даданг айтмоқчи, мушук еганга ўхшайди, болам. Мушук қурғур бунақа нарсага ўч.

Али бувисининг гапини эшитиб, юраги орқасига тортиб кетди. Бир амаллаб ўрнидан турди-да, аранг ечиниб каравотга чиқди ва кўрпага бурканиб олди. Шу аҳволда қанча ётганини билмайди, кўрпадан бошини чиқариб қараса, бувиси ҳали ҳам ровоннинг ойнасига бошини қўйиб мудраб ўтирибди.

— Ётинг, буви,— деди Али,— ётинг, нима қиласиз ўтириб.

Бувиси қоронғида пайпаслаб ёстигини тузатди-ю, бироқ ётмади.

— Уйқум қочиб кетди, болам,— деди,— бир нарса ёдимга тушиб, уйқум қочиб кетди.

— Нима?

Бувиси ҳа деганда жавоб бермади.

— Алғов-далгов кезлар эди,— деди ниҳоят,— бир куни буванг раҳматли уйга қайтиб келмади. Излай-излай бир ҳафта деганда шўрликни дарёдан топишди. Босмачилар отиб сувга ташлаб кетган экан. Даданг ёш бола эди. Эсимда: она-бола тунлари чирқираб чиққан эдик.

Али ўрнидан туриб кетиб, тиззасини маҳкам қучоқлаганча оғир-оғир жиприк қоқар, вужуди эса титрар эди. Охири ухлаб қолиб, туш кўрибди: она мусича бир қанотлаб учиб келиб, каравотнинг суянчиғида ўтирган эмиш. Дам одамга ўхшаб кулармиш, дам кўзларига ёш олармиш. Али гапирай

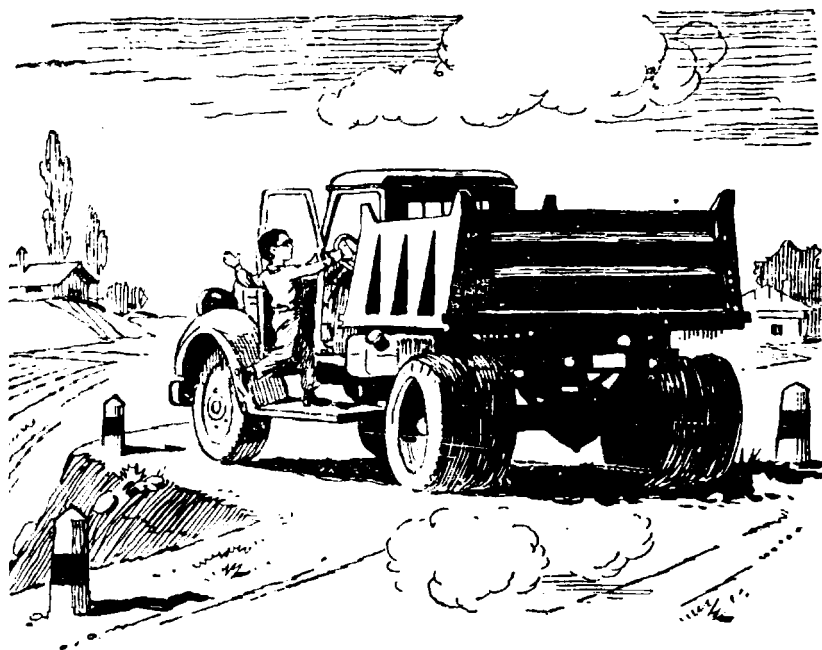
деса, оғзида тили йўқмиш.. Али қора терга ботиб уйғонганда тун хиралашиб, узоқ-яқинда машиналарнинг овози эшитила бошлаган эди. Анчагача қимир этмай қарахт бўлиб ётди-ю, бирдан ғалати бир фикрдан вужуди яйраб кетди. Нега шуни кеча ўйламаган экан! У ўрнидан туриб, апил-тапил кийинди-да, она мусича яраланган бўлса учолмай ётганмикан, деб майдонга бориб, ҳамма ёқни тинтиб чиқди. Йўқ. Ҳафсаласи пир бўлиб қайтаётиб, Наималарнинг эшигига келганда сесканиб тўхтаб қолди. Ичкаридан Наиманинг қийқириб кулгани эшитилар эди. У бир йўла алаמידан чиқмоқчи бўлгандек, бор кучи билан эшикни тепиб юборганини ўзи ҳам билмай қолди. Наима ҳовлининг ўртасида турган экан. Тарақ-туруқдан чўчиб, қўлидан ниманидир тушириб юборди. Алланарса «пар» этиб томга қўнди.

— Ойи, учди!— деди яна қийқириб Наима,— қаранг!

Она мусича энди бемалол учишига кўзи етдими, енгил бир силкиниб ҳавога жўтарилди ва Алиларнинг уйи томонга учиб кетди.

Али эса эшикнинг бир табақасига суянганича, киприк қоқмай осмонга қарар, унинг кулаётганини ҳам, йиғлаётганини ҳам билиб бўлмасди.

ҚЎШНИ БОЛА

Остонада ўтирсам Қўчқор чиқиб қолди, у хурсанд кўринади. Нима гап десам, кўлимга ёпишиб, юр, дейди. Ке қўй, офтобда исиниб ўтирганим маъқул десам ҳам, юрасан, деб оёғини тираб туриб олди. Эриниб зўрға ўрнимдан турдим. Орқама-орқа ҳовлига кирдим. Қўчқор югуриб отхонага ўтиб кетди. Нима гап деб турсам, бир маҳал инқиллаб-синқиллаб нарвон кўтариб чиқди.

— Юр тезроқ, томошадан қоласан!

— Қанақа томоша?

— Эй, юрсанг-чи, жейин биласан,— деди у нарвоннинг бир учидан судраб. Ҳайрон бўлиб орқасидан бордим. У нарвонни қўйиб чиқди-да, деворга миниб олди.

— Ҳой, яхши қиз, отингиз нима?—деб гап отди Қўчқор

аллакимга,— битга қаранг, оймнинг ўсмаларидан олиб чиқиб бераман.

У қошларини ғалати қилиб қоқиб ҳам қўйди. Оёғини нарвоннинг почасига қўйганимча кўзларимга ишонмай туриб қолдим. Шу ўзимизнинг Қўчқорми-а? Тавба, қиз бола билан гаплашиш у ёқда турсин, қорасини кўрса кўчанинг у бетига ўтиб жетадиган Қўчқордан шунақа гаплар чиқиши хаёлимга ҳам келмаган эди. У яна қиқирлаб кула бошлади. Девордан кесак кўчириб отди. Қўшниникидан садо чиқмади. Биров: «Ҳой, нима қиляпсан», ҳам демади. Қўчқор жўрттага мени лақиллатяпти, деб девордан қарасам, бир бола ҳафсала билан ҳовли супуриб юрибди. Шу. Бошқа ҳеч ким йўқ.

— Кимга гапиряпсан, Қўчқор?

— Кимга бўларди, анавига-да,— деди у болага яна кесак отиб.— Ҳо, чаққон-чаққон супуришларини!

Қўчқор дам кўзларини сузиб, дам жилпанглаб боланинг жибига тега бошлади. Бироқ бола унинг калакаларига миқ этмас, ҳовлининг ҳар ер-ҳар ерида тўпланган ахлатни челаққа солиш билан банд эди. Мен Қўчқорнинг қилиқларига кула бошлаган эдим, бола чидаб туролмади, деворга яқин келди. У ориқ бўлганидан жуда новча кўринди менга. Сепкилли бурннинг учига илиниб турган кўзойнак орқасидан дардли кўзларига қараб, негадир ғалати бўлиб кетдим. Мен шундай бўлдиммикин десам, йўқ, Қўчқор ҳам довираб қолди. У:

— Ҳа, нега ўкраясан,— деди бурнини тортиб.

Бола индамай бир Қўчқорга, бир менга тикилиб турди-да, кейин:

— Қиладиган ишинг йўқми?— деди.

— Ие, вой, нега ишим бўлмас экан.

— Бор,— деди бола кўзойнагини тўғрилаб,— бор, бўлмаса ўша ишингдан қолма. Нима қиласан одамнинг жибига тегавериб. Душман одам кўшнисининг деворидан мўралайди.

Қўчқорнинг кўзлари олайиб кетди.

— Ким душман?

— Сен!

— Э, оғзингга қараб гапир!— Жаҳлим чиққанидан айтишга айтиб қўйиб, тилимни тишлаб қолдим. Биламан, Қўчқорнинг одати ёмон, сағал ёнини олсанг, лов этиб ёнади-кетади. Ҳозир ҳам шундай бўлди. Вужуди қалтираб, кўзлари чақнаб кетди. Индамасам девордан ошиб тушиб ҳалиги бо-

лани урмоқчи. Қўлидан маҳкам ушлаб, аранг пастга судрадим.

— Ке, қўй, ўша билан тенг келасанми?

— Кўрмайсанми!— деди Қўчқор жаҳлидан тушмай,— қараб турсин!

— Ўзи ким?

— Ким билади. Шу ҳовлида бир ҳафтадан бери пайдо бўлиб қолди.— Қўчқор тишларининг орасидан чирт этиб тупурди.— Ҳали беҳи тераётиб қарасам, картошка артиб ўтирган экан. Қиз бола!

Қарасам Қўчқорнинг яна кўзлари олайиб, қўли титраётти.

— Шу қиз боладан хафа бўлиб ўтирасанми? Юр, яхшисн остонага чиқиб исиниб ўтираминиз. Куз офтоби фойдали бўлармиш. Балки даданг ҳам келиб қолар.

— Рост айтасан, ҳозир сўрайчи,— деди Қўчқор,— ойи!

Ровонда кўрпа қавиб ўтирган онаси ойнадан бошини чиқариб, Қўчқорни уришиб берди.

— Мунча шанғилламасанг. Нима дейсан?

— Дадам келадиларми?

— Ҳовлининг бир бошидан бақирмай, шуни келиб сўрай қолсанг бўлмайдим. Келади. Ишхонада ётиб қолмайди-ку, келади.

— Қачон?

— Билмадим. Вақтим бўлса тушда овқатлангани кирман, деганди.

Қўчқор икковимиз бошлашиб кўчага чиқдик.

Қўчқорнинг дадаси машина ҳайдайди. Шофёр. Баъзи баъзида овқатлангани уйига келиб туради. Машина калитини чўнтагига солиб, кириб кетди дегунча, Қўчқор иккаламиз кабинага чиқиб олиб, роса ўйнаймиз. Ширин хаёллар билан Қўчқорнинг дадасини пойлаб остонада анча ўтирдик. Кун чарақлаб турибди-ю, исимайди одам. Кузда шўнақа бўлади ўзи: кечгача офтобда ўтирсам дейсан. Олма-ўрикларнинг учуида оловланаётган барглар чирт-чирт узилиб дам бошингга, дам оёғинг остига қўнади. Катта йўлдан тилла ранг баргларни икки томонга сачратиб физ-физ машина ўтиб турибди. Сарик, оч сариқ, қизил баргчалар машиналар кетидан елиб-югуриб ҳолдан тойгач, яна аста ерга бош қўяди. Осмонда қарға қағиллади. У оғзидаги ёнғоқни тушириб юборувди. снмёғочда ўтирган олғирроғи илиб қочди. Қўшни бола олди-

миздан шипиллаб ўтиб кетди. Қўчқор яна гап отади деб турган эдим, йўқ, хайрият, юзини тескари ўгириб, тўнғиллаб қўя қолди.

Қўп ўтмай қўшни эшикдан қордек оппоқ дока рўмол ўраган бир кампир чиқди. У кўчанинг у ёқ-бу ёғига бир-бир қаради-да, ҳассасига таяниб, қалтирай-қалтирай остонага ўтирди.

— Бувиси шекилли,— дедим Қўчқорга.

— Узига ўхшаб кўзойнак тақаркан,— деди Қўчқор энсаси қотиб,— тагин битта эмас, иккита-я.

Кампир юзини офтобга тутиб, кўзларини юмиб олди.

— Ухлаяпти,— деди Қўчқор пиқ этиб кулиб.

— Қўйсанг-чи, кап-катта одам кўчага чиқиб ухлайдими?

— Ишонмайсанми?

— Бўлмаган гап.

— Ия, вой, сен қизиқ экансан-ку. Мен сенга бир-икки марта ёлғон гапирганманми-а? Тўхта, мана ҳозир кўрасан!

Қўчқор кампир ўтирган эшикдан икки метр берироқни мўлжаллаб кесак отган эди, кампир кўзини очиб осмонга қаради. Шу пайт тепадан бир тўда олақарга қағиллаб ўтиб кетди.

— Ҳой, қоқиндиқлар,— деди кампир бизга қараб.

Қўчқор қай аҳволга тушганини билмадим-у, аммо лекин кампирнинг ингичка товушини эшитиб, ўтирган жойимда қотиб қолдим. Сездим. Аниқ. Қари одам, кўнгли оғриди-да. Бўлмаса бекордан-бекорга чақирармиди?

— Яхши бўлмади, Қўчқор,— дедим секин.

Бекор гапирибман, бечора Қўчқор бусиз ҳам мендан беш-баттар бўлиб ўтирган экан. Бир нима демоқчи эди, тили гапга келмай, бурнини тортиб қўяқолди. У ҳам, мен ҳам ёнимизга қарагани ботинолмай турганимизда кампир яна чақирди. Бу гал унинг товуши кишига далда берадиган, юмшоқ, майин эди.

— Тур ўрнингдан,— дедим,— қилғилиқни қилиб қўйиб, бормасак хафа бўлади.

Кампир бизни кулиб қаршилади.

— Бўйларингдан қоқиндиқлар, ҳали анави ерга бир нарса тап этиб тушгандай бўлдими? Қаранглар-чи, қарға ёнғоқ ташлади шекилли.

Қўчқор менга қаради, мен унга. Қани биттамыздан садо чиқса. У бизнинг қимир этмаганимизни кўриб, ўзи ўрнидан

турди. Ҳасса билан хазонни титиб кўрди. Ҳеч нима тополмай, келиб жойнга ўтирди.

— Бекорга овора қилдим сизларни, гиргиттонлар,— деди.— Қаричилик-да, бўлмаса оёғим тагига тушган нарсанинг нималигини ажратолмай ўтираманми. Бу йилдан мазам йўқ, кўзим ҳам бурунгидек эмас, хиралашиб қолган десам, неварам, янги ойнак тақсангиз, кўзингиз бояги-бояги бўлади, деб енгади. Ҳали шу топда ойнак қидириб кетди. Бола-да! Ўғил бола бўлса ҳам жуда ювош. Ота-онаси мени шунга ишониб командиропда юрибди. Бола бечора бир хилларга ўхшаб ўйнай-кулай дея қолмайди. Ўқишдан келади-ю, иш билан куйманишиб кетади. Қозон-товоқдан қутулиб, ярим кечагача дарс қилади. Бир қошиқ овқатга қарашиб юбора қолай десам, кўзим ўлгурдан қўрқаман.

Кампир кўзларини юмиб олган, бизга гапиряптими ё ўзинчами, ажратиб бўлмасди. Кампирнинг борган сари ёйилиб гапириши кўнглимнинг бир чеккасини хира қилиб турган бояги гашликни ҳам тарқатиб юборгандай бўлди. У ҳамон гапирарди. Биламан. Қари одам бир гапга тушдими, тўхта-тиб бўлмайди. Бироқ мен ҳозир унинг сергаплигидан хурсанд бўлиб кетдим.

— Шунақа,— деди кампир,— одам қаригандан кейин бамисоли боладек бўлиб қоларкан. Вой ўлмасам, ўзимнинг ҳам эсим қолмапти. Кастрилдаги сут хонтахтанинг устида очиқ қолаверибди. Мушук ўлгур ичиб кетдимми!

Кампир инқиллаб-синқиллаб ўрнидан турди-да, ҳассасини дўқиллатиб ичкарига кириб кетди.

— Уҳ!— деди Қўчқор, яхшиям сут эсига тушди, бўлмаса торс ёрилиб кетардим. Сенга ҳам қойилман-е.

— Ҳа?

— Оғзингни очиб эшитиб ўтирибсан-а! Тавба, гапни қисқа қил деб шунча туртаман, миқ этмайсан-а. Эсиз, шунча вақт бекор кетди.

— Остонада ҳам ўтирардик-да,— дедим,— қайтага кампирнинг хурсанд бўлгани қолди; бечора, юрагини бўшатиб олди.

Қўчқор билан қайтиб келиб яна остонага ўтирдик. Иккаламизнинг кўзимиз катта кўчада. Бироқ самосвалдан дарак йўқ. Куз кунлари қисқа, бир тутам бўлади, дейишар эди. Тўғри экан. Ҳалигина тепамизда чарақлаб турган офтоб бир-

пасда кўчанинг бошидаги қўш қайрағоч орқасига ўтиб қолибди.

— Даданг келмайди,— дедим ҳафсалам пир бўлиб,— келадиган бўлса шу пайтгача келарди.

— Тўғри,— деди Қўчқор ҳам,— энди биратўла кечки овқатни мўлжаллаб келади.

Шундайлиги аниқ бўлса ҳам негадир умид узолмай яна анчагача кутдик.

— Ке, мундоқ қиламиз,— деди Қўчқор бирдан,— дадам дорихонанинг олдидан ўтади, шундайми?

— Хўш?

— Бориб кутамиз. Ишчилар ўша ерда катта зовур қазияпти. Уни ҳам кўрамиз. Машина ўтиб қолса тўхтатиб, маза қилиб ўтириб келамиз, қалай?

— Қойил!— дедим,— юр.

Дорихонага қараб кетдик. Қўчқор худди билгандай гапирган экан: олисданоқ дорихонанинг ёнгинасида турган таниш самосвал машинага кўзимиз тушди. Машинанинг олдидан эса беш-олтита майда-чуйда болалар ўралашиб юришар эди. Қўчқорнинг дадаси муюлишда, тамаки дўконининг олдидан орқасини ўгириб, сотувчи билан ниманидир гаплашиб турибди. Шу пайт Қўчқор ҳам, мен ҳам ағрайиб қолдик. Машина тўсатдан бир силкинди-ю, қийшайиб пастга юриб кетди. Уч-тўртта бола ўзини кабинадан пастга ташлаб қочди. Кўчани кесиб ўтаётган йўловчи овозининг борича қичқариб аранг ўзини четга олиб қолди. Қўчқорнинг дадаси машинага югурди. Сотувчи дўконнинг ойнасидан бошини чиқариб қаради. Қўчқор эса кўзларини катта-катта очиб, дағ-дағ титрарди. Мен қичқирай дейман-у, бироқ овозим чиқмайди. Бирдан хушимизни йиғиб машинага қараб чопдик. Югурялмиз-у, қўл-оёғимиз титрайди. Яна икки-уч метр юрса тамом, зовурга ишчиларнинг устига ағдарилади. Худди шу пайт дорихонадан бир бола чиқиб қолиб ўзини машинага отди-ю, машина зовурнинг оғзидан тўхтаб қолди. Шов-шувга зовурдаги ишчилар бошларини кўтариб қарашди. Биз етиб келганда Қўчқорнинг дадаси ранги ўчиб ниманидир милиционерга тушунтирмоқда эди. Олдига боришимизни ҳам, бормасимизни ҳам билолмай берироқда туриб қолдик. Милиционер дадасининг гапига бош чайқай-чайқай йиғилган одамларни тарқата бошлади.

Ҳар куни: «Қани, азаматлар, машинага чиқиб олинглар» дейдиган одам бугун бизларни кўрса ҳам бир оғиз гапирмади. Унинг қовоғи солиқ эди. Дадаси кабинага ўтирди-да, машинани хиёл орқага буриб, шундоғ ёнимиздан ўтиб кетди. Бизга ҳатто қайрилиб ҳам карамади.

Қайтиб келганимизда машина Қўчқорларнинг уйи олдида турар эди. Кабинанинг эшигини тортиб кўрсак, берк. Ичкарига кирдик. Дадаси водопроводнинг тагида юз-қўлини юваётган экан.

— Бир палакатиңиз арипти,— деди онаси бир коса овқатни хонтахтанинг устига қўйиб,— машина одамларнинг устига ағдарилса нима бўларди! Эҳтиёт бўлсангиз бўлмайди-ми. Нега машинадан туша қолувдиз?

— Боя айтдим-ку, папирос олмоқчи эдим,— деди дадаси уҳ тортиб. Сўнг косага нон тўғрай бошлади,— дорихона олдида «Беломор» йўқ экан. Ярим остановка нарироқдаги будкада бор, деди сотувчи. Машинани орқага қайтаргани эришиб пиёда борақолувдим. Шошиб машинанинг калитини олмабман. Бахтимга ўша бола бўлмаса...

— Хайрият-ей,— Қўчқорнинг онаси кўкрагига туф-туфлаб қўйди,— ким экан, қанақа бола, нега уйга бошлаб келмадингиз?

— Қимлигини билмадим,— деди,— отинг нима, кимнинг ўғлисан, айт, ота-онанинг олдида бориб миннатдорчилик билдирай десам ҳам айтмай кетиб қолди. Қўрққанымдан юзи ҳам эсимда қолмапти. Фақат кўзойнаги борлигини биламан.

Қўчқор иккаламиз шолғомдек қизариб, индамай бошимизни эгиб турардик. Чунки биз уни дарров танигандик. У янги қўшнимиз, кўзойнакли бола эди. Қўшни боланинг деворга яқин келгандаги жавдираган дардли кўзлари, бизга ёнғоқ топиб бераман, деб хазон титган кампир кўзимга кўриниб кетди.

Дадаси кетиши билан Қўчқор икковимиз деворга нарвоп қўйиб, секин қўшниникига қарадик.

Кампир ҳовлининг ўртасида турибди. Жилмайиб дам-бадам у ёқ-бу ёққа қарайди, аланглайди, афтидан невараси олиб келган кўзойнақдан хурсанд эди. Бола эса бувисининг дам у ёнига, дам бу ёнига ўтиб, қувончини яширолмасди.

Хуллас, боланинг ҳам, ёруғ дунёни яна ҳам ёрқинроқ кўра бошлаган кампирнинг юзидан кулги аримасди.

Назаримда чарақлаб турган офтоб ҳам бор-йўқ нурини шу ҳовлига тўкиб, шу ҳовлини яна кўпроқ иситиб тургандек эди. Қўчқорга қарадим, Қўчқор юзини тескари ўгириб олган, тез-тез бурнини тортиб қўярди. Умримда бировга ҳавасим келган бола эмасдим. Ростини айтсам, шу топда кўзойнакли боланинг ўрнида бўлишни жуда-жуда хоҳлардим.

М У Н Д А Р И Ж А

Иўлда	3
Копток	8
Олтин қўллар	15
Бир чинорнинг тарихи	18
Шўх Дарёнинг сирри	26
Бир пуд тош	32
Жамила	36
Аттанг	45
Пойга	50
Мусича	57
Қўшини бола	62

ЎРТА ЁШДАГИ БОЛАЛАР УЧУН
На узбекском языке
ЛАТИФ МАХМУДОВ
Тайна бурной Реки
Рассказы

Издательство „Ёш гвардия“— Ташкент — 1966

Рассом Д. Синицкий

Редактор С. Сайдалиева
Расмлар редактори К. Назаров
Тех. редактор С. Каприелова
Корректор Ю. Муқимбоев

Босмахонага берилди 15/IX-1965 й. Босишга рухсат этилди 10/III-1966 й. Формати
60×80^{1/16}. Босма листи 4.5. Шартли босма листи 4.2. Нашр. листи 4.1. P-03565.
Тиражи 30000. Шартнома 21-65.

Ўзбекистон КП Марказий Комитети бирлашган нашриётнинг босмахонаси.
Тошкент, „Правда Востока“ кучаси, 26, 1966 йил. Заказ 4823. Баҳоси 12 т.

**ЎЗБЕКИСТОН ЛКСМ МАРКАЗИЙ КОМИ-
ТЕТИ «Ё Ш Г В А Р Д И Я» НАШРИЕТИ
ҚУИИДАГИ КИТОБЛАРНИ БОСМАДАН
ЧИҚАРДИ:**

А р к а д и й Г а й д а р — Граф саройи харобаларида.

Қ у д д у с М у ҳ а м м а д и й — Доно бобонинг неварачеваралари.

Н у р м а т М а қ с у д и й — Гулноранинг гули.

Р у с т а м Р а ҳ м о н о в — Уч огайни паҳлавон

Қ у д р а т Ҳ и к м а т — Топбақалар ҳужуми.

И л ё с М у с л и м — Пионер.

Л ю ш н и н — Болға ва омбур

М. Н и ё з о в — Полиз қоровули.

И. Қ ў ч қ о р т о е в — Икки ва ўн бир.